

HARAM AYLARIN FİKHÎ OKUNUŐU

Doç. Dr. Sabri ERTURHAN*

İslâm'da kutsal kabul edilen önemli zaman dilimleri arasında yer alan Haram ayların konu edildiği bu makale iki ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci bölümde önce kavramsal çerçeve çizilecek akabinde haram aylarla ilgili tarihi arka plana daha sonra da İslâmî öğretide kutsallık anlayışına yer verilecektir. İkinci ana başlık altında ise haram ayların fikhî boyutu incelenecektir. Bu cümleden olarak haram aylar savaş hukuku, ceza hukuku ve ibadetler bakımından tetkik edilecek, çalışmada ayrıca haram ayların tarihselliği meselesi ile pratik hayatımızdaki yeri hususlarına da yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Haram Aylar, Muharrem ve Receb, Zilkâde, Zilhicce, Nesî, Savaş, Hac, Umre.

JURISTIC READING OF THE FORBIDDEN/SACRED MONTHS

This article, the subject of which is the forbidden months considered sacred in Islam, is composed of two main head-lines. In the first part, the conceptual frame of the subject will be drawn first, and then it will given place to the historical background of these months and to the understanding of sacredness in the Islamic teaching. Under the second main head-line, the juristic dimension of the forbidden months will be examined. These months will be studied from the aspects of war law, criminal war and worships within this context. Furthermore, the historicity of the forbidden months and their place in our practical lives will be taken up particularly.

Key Words: The Sacred Months (forbidden months), Muharram, Rajab, Dhul-Qı'dah, Dhul-Hijjah, Nasee' (postponement of a sacred month), Pilgrimage, umrah (the visit to Makkah).

GİRİŞ

İslâm'da bazı zamanlar kutsal kabul edilmektedir. Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb ayları da bahse konu kutsal zamanlar cümlesindedir. Bu ayların "Haram aylar" olarak nitelenmeleri dikkat çekicidir. Ay, haram olur mu, bir ayın haram olması ne demektir, bu aylarda her şey mi haramdır, her şey haram değil ise neden bu şekilde isimlendirilmişlerdir, bu ayları diğer aylardan ayıran özellikler nelerdir ve nihayet bu ayları fikhî açıdan nasıl okumak gerekmektedir. Bu makalede ana hatlarıyla bu husuklar incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal çerçeve ve İslâm'daki kutsallık anlayışının yer aldığı genel bilgiler yer alacak; ikinci bölümünde ise bütünüyle haram aylarla ilgili fikhî hükümlere yer verilecektir. Daha sonra genel bir değerlendirme ile bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

I-GENEL BİLGİLER

Bu ana başlık altında Kamerî Aylar, Haram Aylar ve tarihî arkaplanı, bu ayların "haram ay" olarak adlandırılma gerekçeleri ile nesî' kavramına yer verilecektir. Haram ayların İslâm'da kutsal sayılan zaman dilimleri içerisinde çok önemli yer işgal etmeleri hasebiyle ayrıca İslâm'da kutsallık anlayışı ve kutsallığın kaynağı hususuna yer verilecektir.

A-Kavramsal Çerçeve

1-Kamerî Aylar

Kamerî takvim, Ay'ın hareketlerinin esas alındığı takvim türüdür. Bu takvimde ayların başlangıç ve bitiş zamanları Ay'ın hareketlerine göre belirlendiğinden on iki aydan ibaret olan kamerî yıl, güneş yılından on bir gün daha kısa olmaktadır. Böylece kamerî aylar güneş yılı içinde hep değişirler ve hep farklı mevsimlere gelirler.

Haram ayların da içerisinde bulunduğu Kamerî takvim sırasıyla şu aylardan oluşmaktadır: Muharrem (محرّم), Safer (صفر), Rabî'u'l-evvel (ربيع الأول), Rabî'u'l-âhir (ربيع الآخر), Cumâde'l-ûlâ (جمادى الأولى), Cumâde'l-âhira (جمادى الآخرة), Receb (رجب), Şa'bân (شعبان), Ramazân (رمضان), Şevvâl (شوّال), Zü'l-kî'de (ذو القعدة ذُو الْقَعْدَةِ), Zü'l-hicce (ذُو الْحِجَّة)¹

2-Haram Aylar

Çalışmamızın konusunu oluşturan Haram Aylar sırasıyla Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb aylarından oluşmaktadır. Bu aylardan üçü peş peşe gelmekte Receb ayı ise başka bir zamanda gelmektedir. İslâm'dan önce

¹ Ebü Ali Ahmed b. Muhammed el-Merzûkî el-İsfehânî, *Kitâbü'l-ezmine ve'l-emkine*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1417/1996, s. 126; Mahmud Rifat Kademoğlu, "Kamerî Aylar", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, IV, 256; Zeki Dumân, *Beyânü'l-Hak*, Fecr Yayınları, Ankara 2008, III, 71, 564.

ilk üç ay Araplara göre hac aylarıydı². Ayette de hac zamanının belli aylardan ibaret olduğu³ belirtilmektedir⁴. Fukahânın cumhûruna göre ise hac ayları Şevvâl ve Zilkâde ayları ile ve Zilhicce'nin ilk on gününden oluşmaktadır. Böylece hac aylarından Zilkâde ile Zilhicce'nin on günü haram aylar içerisinde yer almaktadır⁵. Şafîlere göre hac ayları Şevvâl, Zilkâde ve Zilhicce'nin ilk dokuz günü yani arefe gününe kadar olan süredir. Sahabeden Abdullah b. Mes'ûd, Câbir b. Abdillâh, Abdullah b. Zübeyr ile tâbiûndan Hasan, İbn Sîrîn ve Şa'bî ve fukahâdan Sevrî ile Ebû Sevr de bu görüştedir⁶.

Hanefî⁷ ve Hanbelîler'e göre hac ayları Şevvâl, Zilkâde ile Zilhicce'nin ilk on günüdür⁸.

Mâlikîler'e göre ise Şevvâl, Zilkâde ve Zilhicce aylarının tamamı hac aylarıdır⁹.

a) Tarihî Arka Plan

Haram aylar anlayışı ta Hz. İbrahim ve İsmail'den beri mevcut olan bir uygulama idi. Araplar o zamandan beri buna titizlikle riayet etmişler, bu uygulamayı nesilden nesile büyük bir özenle devam ettirmişlerdir¹⁰.

² Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vil'l-Kur'an*, Beyrut 1408/1988, VI/10, s. 124; Merzûkî, *Kitâbü'l-eymine ve'l-emkine*, s. 165-166; Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an* (thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ), Beyrut 1408/1998, II, 498; Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gâvâmizi't-tenzil ve uyuni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvad), Riyâd, 1418/1998, III, 42; Ebû Abdullah Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Râzî, *Mejâtihu'l-gayb/et-Tefsîru'l-kebir*, Beyrut 1411/1990, III/6, s. 28; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 1985, VIII, 133; Nâsirüddîn Abdullah b. Ömer Beyzâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil*, İstanbul, ts, I, 404; Ebu'l-Ferec Zeynüddîn Abdurahman İbn Receb el-Hanbelî, *Letâifü'l-meârifîmâ li mevâsîmi'l-âmi mine'l-vezâif*, Beyrut 1414/1993, s. 124; Muhammed b. Muhammed Mustafâ el-İmâdî Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1347/1927, II, 405; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali Şevkânî, *Fethu'l-kadir* (nşr.: Hişâm Buhârî-Hıdr Ukkârî), Beyrut 1415/1995, II, 446; Ebu'l-Fadl Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, Beyrut 1414/1994, VI/10, 73, 130; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, yy, 1381/1926, VII/I, 302; Duman, *Beyânü'l-Hak*, III, 71, 564.

³ Bakara (2), 197.

⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Kahire 1400/1980, I, 235-236; Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yayınları, İstanbul 1971, II, 718-719.

⁵ "Eşhürü'l-hacc" *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, V, 49-50; Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletühü*, Dimaşk, 1989, III, 64.

⁶ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir* (thk. Ali Muhammed Muavvad-Adil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1414/1994, IV, 27.

⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut 1989, IV, 61.

⁸ Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Mekke, 1412/1992, III, 268-269.

⁹ Abdülvehhâb el-Bağdâdî, *el-Meîne* (thk. Hamîş Abdülhak), Beyrut 1415/1995, I, 508; Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd (hafîd), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (thk. Mâcîd el-Hamevî), Dârü İbn Hazm, Beyrut 1416/1995, II, 634; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, II, 405; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Huraşî, *Şerhu muhtasarı Sîyâi Halîl*, Bulak, 1319, I/2, s. 300; Muhammed b. Ahmed Uleyş, *Minehu'l-celîl şerhu muhtasarı Sîyâi Halîl*, Beyrut 1409/1989, II, 223-224; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, III, 64.

¹⁰ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, II, 405; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, VI/10, s. 142-133; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971, IV, 2524; Muhammed Hayr Heykel, *el-Cihâd ve'l-ktâl fi's-siyâseti's-Şer'iyye*, Beyrut 1996, III, 1512.

Bu aylar musalaha ayları idi, mukaddes aylardı. Bu itibarla Cahiliye Arapları bu aylara son derece hürmet ediyor, hiçbir şekilde savaşmayı muhah görmüyorlardı¹¹. Hatta bir şahıs baba veya kardeşinin kâtiline dahi rast gelse ona saldırmadan sessizce yoluna devam ediyordu. Bu yasak nedeniyle herkes çarşıya ve pazara son derece güven içerisinde gidiyor, her türlü ihtiyacını karşılıyor ve ticaretini yapıyordu. Bu ayların haram kılınması, çöl hayatının doğasının gerektirdiği kaçınılmaz bir gereklilikti. Çünkü çöl ahalişi son derece yoksulluk ve fakirlik içerisinde idiler. Hayatlarını idame için biri birleriyle yarışıyorlar, bazen ot ve su yüzünden bazen de kervan yollarına sahip olmak için biri birleriyle çarpışıyorlardı. Savaş ve akınlar adeta hayatlarının bir parçası idi. Bu derece çetin hayat şartlarından biraz uzaklaşmak için nefes alacak ve hayatlarına düzen verecek bir zaman dilimi gerekmekteydi ki bu da haram aylar sayesinde mümkün olmaktadır¹². Yine bu ayların dini nitelikli barış ayları olmasına istinaden Araplar hacc mevsiminde Mekke'ye yolculuk yapabiliyor, hac menâsikini ifa edebiliyorlar, sonra evlerine güven içerisinde ve korkusuzca dönüyorlardı¹³.

Şüphesiz bu aylarda Araplar açısından çok büyük dinî, ictimai ve iktisadî maslahatlar bulunmaktaydı. Bu nedenle ayet ve hadislerde de vurgulandığı üzere bu ayların hürmetine son derece titizlikle riayet ediyorlar, bu kutsal barış sürecini ihlal etmemek için son derece itina gösteriyorlardı. Öyle ki kan akıtmayı barındırması nedeniyle bu aylarda av dahi yapmıyorlardı. Kısaca bu süre içerisinde insanlar kendilerini son derece bir güven ve huzur içerisinde hissediyorlardı ve öyle de oluyordu. Böyle bir barış ortamının doğmasında tabii ki bu ayların haramlığının dinî bir boya ile boyanması rol oynamıştır. İşte dinî, sosyal ve ekonomik birçok maslahatı barındırması hasebiyle Kur'ân, "yararlı ve elverişli olanın ibkâsı" prensibine riayetle bu ayların hürmetini ve kutsallığını tekid etmiştir (Tevbe, 9/36). Bu tekid sonunda da meşru müdafaa, zulmün engellenmesi, İslâmî davetin hürriyetini garanti etme dışında bu aylarda hiçbir şekilde harbe izin vermemiştir¹⁴.

Bununla birlikte Câhiliye döneminde senenin hiçbir ayını haram saymayan ve onun kutsallığını kabul etmeyen kabileler de bulunmaktaydı. Onlara göre senenin bütün ayları eşit değerdedi. Dolayısıyla hiçbir ayda savaş ve kitâlden geri durmuyorlardı¹⁵.

¹¹ Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Çev.: Salih Tuğ), Ankara 2003, II, 858-859.

¹² Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd (ced), *el-Beyân ve'l-tahsil* (thk. Muhammed Haccî-Ahmed Şarkâvî), Lübnan 1408/1988, XVIII, 315; Ebussuûd Efendi, *İrşâdî'l-akli's-selîm*, II, 405; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, VI/10, s. 142-133; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2524; Muhammed Heykel, *el-Cihâd ve'l-kitâl*, III, 1512; Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarihî'l-Arab kable'l-İslâm*, Beyrut 1413/1993, VIII, 471-472.

¹³ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, VIII/1, 302.

¹⁴ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, VIII/1, 302.

¹⁵ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, VIII, 474-475.

b) Haram¹⁶ Ay Olarak Adlandırılma Gerekçeleri

Bu aylar genel olarak şu sebeplere istinaden "haram ay" olarak isimlendirilmişlerdir:

a) Bu aylarda savaşmak yasaktır. Bu nedenle de haram aylar olarak isimlendirilmişlerdir. Nitekim Bakara, 217. ayetinde haram aylarda savaşmanın büyük günah olduğu ifade edilmektedir¹⁷. Bu yasağın ihlâl edilip günah işlenmiş olması nedeniyle bu aylarda yapılan savaşlara "Ficâr savaşları" denmiştir. İslâm'ın zuhurundan önce bu savaşlar dört defa vukû bulmuş, Hz. Peygamber bunların ikisine katılmış ama fiilen kitle karışmamış, katılması genelde amcalarına ok vererek yardım etme şeklinde olmuştur¹⁸.

b) İşlenmesi yasaklanan fiillerin bir haram ayda işlenmelerinin günah veya cezasının diğer vakitlerde işlenenlere göre kat kat fazla olması yine bu aylarda yapılan ibadet ve taatların mükâfâtlarının da diğer vakitlerde işlenenlere oranla çok daha fazla ve çok daha faziletli olmasına istinaden bu ad verilmiştir. Bu sebeple bu aylara ziyâdesiyle ta'zîm ve ihtiram gösterilmesi gerekir¹⁹.

c) Haram ay olarak vasfedilmelerinin bir diğer nedeni ise Hac ve umre menâsikinin güven ve huzur içinde ifa edilebilmesi içindir²⁰.

Eşhürü'l-hurum kapsamında yer alan her bir aya bu ismin verilme nedenine gelince;

Hac aylarından önce gelen *Zilkâde* ayında insanlar savaştan geri durmakta, savaş yapmamakta ve hac farîzasını ifa için yola çıkmaktaydılar. Bu aya bu nedenle *Zilkâde* denilmiştir²¹.

Zilhicce ayında insanlar, hac menâsikiyle meşgul oldukları ve hac farîzasını edâ ettikleri için bu aya bu isim verilmiştir²².

Zilhicce'den sonra gelen *Muharrem* ayı ise hacıların uzaktan geldikleri ülkelerine güven içerisinde dönmelerinin temini için haram aylar kapsamında alınmıştır²³.

¹⁶ Haram kavramı için bk. Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1410/1990, II, 119-121.

¹⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut 1414/1993, III, 162-163; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 498; İbn Receb el-Hanbelî, *Letâifü'l-meârif*, s. 127; Hüseyin Algül, "Haram Aylar", *DİA*, XVI, 105.

¹⁸ Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 52-53; Muhammed Hüseyin Heykel, *Hayâtü Muhammed*, Kâhire, 1965, s. 116-117; Hüseyin Algül, "Ficâr", *DİA*, XIII, 52.

¹⁹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, III, 162-163; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 498; İbn Receb el-Hanbelî, *Letâifü'l-meârif*, s. 127; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2523; Algül, "Haram Aylar", *DİA*, XVI, 105.

²⁰ İbn Receb el-Hanbelî, *Letâifü'l-meârif*, s. 127.

²¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 354-355; İbn Receb el-Hanbelî, *Letâifü'l-meârif*, s. 127; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, VIII, 477.

²² İbn Kesîr, *a.g.e.*, II, 354-355; İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 127; Cevad Ali, *a.g.e.*, VIII, 477.

²³ İbn Kesîr, *a.g.e.*, II, 354-355; İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 127; Cevad Ali, *a.g.e.*, VIII, 477.

Receb ayına bu ismin verilmesi ise bu aya ta'zîm edilmesi nede-niyedir. Bir başka kabule göre Melekler bu günde Allah'ı tahmîd ve tesbih için toplandıklarından bu ad verilmiştir. Bir başka görüşe göre de Mudar kabilesi bu aya ziyâdesiyle ta'zîm ve hürmet gösterdiğinden Mudar-ı Receb denmiştir²⁴.

Receb ayı yılın ortasında yer almaktadır. Genel kabule göre bu ayın haram kılınma gerekçesi, uzak yörelerden Beytullâh'ı ziyaret etmek ve umre yapmak amacıyla gelen kişilerin bu görevlerini ifalarının akabinde ülkele-rine güven içerisinde dönmelerinin sağlanmasıdır²⁵. Fakat Cevâd Alî Recep ayı ile ilgili bu ta'lîli isabetli bulmaz. Çünkü umre amacıyla gelenler için de hac amacıyla gelenler kadar bir süre lazımdır. Ona göre Recep ayının haram aylar kapsamında olmasının sebebi, Recep ayının da kutsal haram ay olmasıdır. Bu ayda Allah'a özellikle Mudar ve Rabîa kabileleri tarafından atâir (put-lara koyun kurban etmek) ile takarrub edilirdi²⁶. Yani iddia edildiği gibi bu ayda umreden dönüşlerde bir yol tehlikesi mevcut değildi²⁷.

3-Nesî' Kavramı

Kavramsal çerçevede yer verilmesi gereken bir kavram da nesî' kavramıdır. Nesî', ıstılahta genel olarak, haram aylarda savaşa izin verebilmek ve hac mevsimini sabitlemek amacıyla kamerî takvimi şemsî takvime dönüştürüp ikisini eşitlemek ve bu işlem sırasında eklenen ay ve gün sayısı anlamına gelmektedir²⁸. Nesî'in niteliği konusunda zâhiren de olsa farklı yaklaşımlar vardır²⁹.

Nesî' uygulamasına Kur'ân'da yer verilmekte ve böyle bir uygulama-nın küfürde ileri gitme olduğuna dikkat çekilmektedir³⁰.

Nesî', Mezopotamya, Eski Çin, Moğol, Tibet gibi ay tavimini esas alan kadîm kültürlerde ve Müsevîler'de yaygın olan bir uygulamadır³¹. Muham-med Hamîdullah, Câhiliye Arapları'nın nesî' uygulamasına İslâm'ın zuhu-rundan 450 yıl kadar önce başladıklarını ifade etmektedir³².

²⁴ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 129.

²⁵ İbn Kesîr, *a.g.e.*, II, 354-355; İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 127; Cevâd Ali, *a.g.e.*, VIII, 477.

²⁶ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 130; Cevâd Ali, *a.g.e.*, VIII, 478.

²⁷ Cevâd Ali, *a.g.e.*, VIII, 478.

²⁸ Bu konuda geniş bilgi için bk. Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II, 787-792, 857-858; a. mlf, "The Islamic Calender and its Historical Background /Hicrî Takvim ve Tarihi Arka planı", (trc. Kasım Şulul), UÜİFD, IX/9 (2000), s. 671-685; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, XII, 137-140, Kevser Başar, *Cahiliye Dönemi Arap Takviminde Nesî* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, İstanbul 2006; Mustafa Fayda, "Nesî'", *DİA*, XXXII, 578.

²⁹ Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II, 787 vd.

³⁰ Bk. Tevbe (9).

36 (إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلَمُوا فِيهِ نَفْسًا كَيْفَ)

³¹ Fayda, "Nesî'", *DİA*, XXXII, 578.

³² Fayda, "Nesî'", *DİA*, XXXII, 578.

Nesî' uygulamasının bir ayın haramlığının başka bir aya ertelenmesi veya ay yılı ile güneş yılını dengeye getirmek amacıyla yıla bir ayın ilave edilmesi şeklinde başlıca iki şekli bulunmaktaydı³³.

a) Nesî'in Ay İlâve Edilmeden Uygulanması

Bu görüşe göre nesî'in tarifi haram olan bir ayla helal olan bir ayın yer değiştirmesi demektir. Bu kabule göre haram olan Muharrem ayı ile helal olan Safer ayının yerleri değiştiriliyor, diğer aylara dokunulmuyor ve yerlerinde bir oynama yapılmıyordu³⁴.

Cumhûra göre en kesin ve yaygın anlamda kabul gören nesî' anlayışı, ayların sayılarını artırmaksızın haram ayların te'hîr anlamındaki bu şekilde olanıdır³⁵. Bu ayların yerini değiştirmek şekliyle Câhiliye Arapları, haram ve helal hükümlerle adeta oynuyorlardı. İşte İslâm böyle bir yanlış uygulamayı ilga etmiştir. Bu uygulama onlara Yahudilerden geçmiştir. Üstelik Yahudilerin 72 (yetmiş iki) üyeli din âlimlerinden müteşekkil en yüksek kurulu ve mahkemesi *Sanhedrin*'in başkanının ünvanı prens anlamına gelen "Nâsî" idi. Bu durumda nesî' sadece haram ayların kendisinde uygulanıyordu³⁶.

b) Takvime Her Sene İlâve Yapılması

Takvime ay ilavesi şeklindeki nesî' uygulamasının da farklı birkaç şekli bulunmaktaydı. Ayetin zâhiri³⁷ de bunu ihsâs ettirmektedir.

ba) Takvime Her Sene Ekleme Yapılması

Bu yaklaşıma göre Kureyş her sene takvime bir ay ekliyordu, bu durumda her on iki senede hac bir kere Zilhicce ayna denk geliyordu.

bb) İki Senelik Periyotlarla Takvime İlâve Yapılması

Bu kabule göre Araplar nesî'yi iki senelik periyotlarda gerçekleştiriyorlardı. Bir yıl takvime bir ay ekleniyor bir yıl eklenmiyordu.

bc) Üç Senelik Periyotlarla Takvime İlâve Yapılması

Bu görüşe göre ise müşrik Araplar her üç senede bir seneye bir ay ekliyorlardı ve bu işi nesî' olarak isimlendiriyorlardı. Nesî'li sene on üç kame-

³³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vîl'l-Kur'ân*, VI/10, s. 129-132; Merzûkî, *Kitâbü'l-ermine ve'l-ermine*, s. 67-69; İbn Rüşd (ced), *el-Beyân ve'l-tahsil*, XVIII, 314-316; Râzî, *Mejâtihu'l-gayb/et-Tefsîru'l-kebir*, VIII/16, s. 45-46; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, VIII, 137-138; Ebussuûd Efendî, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, II, 206-207; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 447-448; Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, II, 226; Fayda, "Nesî'", *DİA*, XXXII, 578; Başar, *Cahiliye Dönemi Arap Takviminde Nesî*, s. 31.

³⁴ Başar, *a.g.e.*, s. 47-52.

³⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2529.

³⁶ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, VIII/16, s. 45-46; İbn Receb el-Hanbelî, *Letâifü'l-meârif*, 125; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, VIII, 488-508; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2529-2541; Ali Osman Ateş, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri*, İstanbul 1996, s. 178-182; Başar, *a.g.e.*, s. 47-52.

³⁷ Tevbe (9), 36.

ri aydan oluşuyordu. Böylece onların ayları zaman içerisinde dönmüyordu, her ayın değişmeyen bir yeri vardı.

bd) Düzensiz Aralıklarla Takvime İlâve Yapılması

Bugünün teknik ve astronomi bilgilerinin ışığında, Arapların o dönemde uyguladıkları nesî usûlü hakkında önerilen, periyodik fakat düzensiz aralıklarla nesînin uygulandığını savunan bu görüş tutarlı ve doğru görünmektedir. Bîrûnî'nin savunduğu bu görüşe göre Araplar, şemsî sene ile kamerî sene arasındaki ortalama on bir günlük farkı tam bir ayı tamamladığında ekliyorlardı³⁸.

Bu uygulamalar Hac mevsiminin deverân etmeden sürekli belli bir mevsimde kalmasını sağlamak amacıyla yapılıyordu. Çünkü Araplar için Hac mevsimi çok önemliydi, büyük ve mühim panayırlarını ve ticaret faaliyetlerini hac mevsiminde düzenliyorlardı. Bu sebeple Hac zamanını şemsî takvime göre uyarlamaya çalışarak, hac zamanını belli aralıklarla değiştiriyorlardı. Araplar senelerini kamerî takvime göre hesap ettikleri için onların hac zamanları bazen yaza bazen kışa denk düşerdi. Bu hal panayırlardaki ticarî hayatı olumsuz etkiliyordu. Ayrıca yaz aylarında seyahat daha meşakkatli oluyordu. İşte ticaret mevsimi de demek olan hacdan azamî ölçüde ticarî kazanç temin etmek ve diğer olumsuzlukları ortadan kaldırmak amacıyla Araplar, hac mevsimini sabitlemişler, bunun için de kamerî takvimi güneş takvimine uyarlamışlardı³⁹.

Arapların, hac mevsimini sabitleştirme dışında nesîye başvurularının bir diğer nedeni ise savaşıma imkan sağlamaktır. Şöyle ki; Cahiliye döneminde Araplar hayatlarını genellikle savaş ve yağmacılık yapmakla idame ettiriyorlardı. Geçimlerini savaş, yağma ve çapulculuk üzerine kuran bir toplumun üç ay peşpeşe savaş yapmaksızın durmaları çok zordu, buna katlanamıyorlardı. Savaşa daha fazla zaman bulabilmek amacıyla bahse konu haram aylardan birini erteliyorlardı⁴⁰.

Nesî uygulaması İslâm'ın zuhûruna kadar devam etmiştir. Hz. Ebûbekir H. IX. yılda hac yapmıştı. Bu hac Zilkâde ayına tekâbül etti. Hz. Peygamber de H. X. yılda hac yaptı. Bu da Mîlâdî 631 yılı ve Zilkâde ayına tekâbül etti. Sonra bu nesî uygulamasını iptal babında Tevbe sûresi 36. ayeti nâzil oldu. Bu ayetin tefsiri şöyledir: Allah nezdinde yani Allah'ın hükmünde muteber ayların adedi muhakkak on iki aydır. Bu tespit, şunun bunun

³⁸ İbn Receb el-Hanbelî, *Letâifü'l-meârif*, s. 125-126; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2530-2535; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, s. II, 787-791; Fayda, "Nesî", *DİA*, XXXII, 579; Başar, *Cahiliye Dönemi Arap Takviminde Nesî*, s. 31-47.

³⁹ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, VIII/16, s. 45-46; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, II, 227; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, s. II, 858-859; Başar, *a.g.e.*, 25; Fayda, "Nesî", *DİA*, XXXII, 578.

⁴⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 43; Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 137; Beyzâvî, *a.g.e.*, I, 404; İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 125; Yazır, *a.g.e.*, IV, 2529-2531; Fayda, "Nesî", *DİA*, XXXII, 578; Başar, *a.g.e.*, 27-30.

uydurması ve farziyyat ve itibarı ile değil Allah'ın, yer ve gökleri yattığı gün takdir ettiği Allah yazısında, hak takviminde böyle takdir edilmiş, böyle kararlaştırılmış ve böyle yazılmıştır⁴¹.

Bu ayetin nüzûlü üzerine Hz. Peygamber, Vedâ Haccı'nda meşhur hutbesini irâd ederek şöyle demiştir:

Nesî', şüphesiz küfürde ileri gitmektir, kâfirler bununla saptırılır. (Bu nesî') uygulamasıyla Allah'ın haram kıldığı ayların sayısı ile (güya) denkleştirmek için haram ayı bir yıl haram bir yıl da helal sayarlar. Dikkat ediniz! Artık zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı, ilk günden takdir ettiği gerçek durumuna geri dönmüştür. Allah'ın kitabında/ezelî hükmünde ayların sayısı on ikidir. Bu aylardan dördü haram aylardır. Bu haram aylardan üçü olan Zilkâde, Zilhicce ve Muharrem peş peşedir. Diğeri ise Cumâde'l-âhire ile Şabân arasında yer alan ve Mudar ayı olarak şöhret bulan Receb ayıdır. Bir ay yirmi dokuz veya otuz gündür. Tebliğ ettim mi?⁴².

Hz. Peygamber'in Veda haccı hutbesinde öncelikli olarak ay-yıl hesabından bahsetmesi bunun, o devirde can, namus masuniyeti adına son derece önemi haiz bulunmasına binâendir. Şöyle ki, Araplar, asırlar boyu hadiste belirtilen dört aya hürmet ede gelmişler ve bu aylarda harbetmeyi, kan dökmeyi haram kılmışlardı. Hac bu aylarda ifa olunurdu. Ukâz, Zü'l-mecâz ve Mecenne gibi panayırlar hep bu sukûnetli ve emniyetli aylarda kurulurdu. Bilâhare gazvecilik ve çapulculuk maksadıyla gah haram ayların yerleri değiştirildi; gah on iki ay on üç aya çıkarıldı. İşte bu anarşiye bir son vermek için Hz. Peygamber, bu hutbesinde bir yılın on iki ay olduğunu tespit ve haram ayları da adları ile tayin buyurmuştur⁴³.

Hz. Peygamber'in bu hadisine göre ayların yerleri önceki buldukları aslî hallerine dönmüş, Hac aslî zamanı olan Zilhicce'ye dönmüş böylece nesî' batıl olmuştur. Bir başka ifadeyle zaman hakikaten Allah Teâlâ'nın yer ve gökleri yarattığı günkü hey'eti gibi bir devre girmiş, sene on iki ay olmuş, haram aylar haram ay olarak fitrattaki yerlerini bulmuş, Zilhicce, Zilhicce olmuş ve hac hakikaten Zilhicce'de yapılmıştır. Çünkü geçen seneye kadar nesî' cari olduğundan Ebubekir'in haccettiği dokuzuncu senede bile hac Zilkâde'de yapılmış, Zilhicce addedilmişti. Şimdi bu haksızlıklar

⁴¹ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 42; Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 132; Beyzâvî, *a.g.e.*, I, 404; Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve'l-tenvîr*, yy, ts, X, 182; Yazır, *a.g.e.*, IV, 252.

⁴² يا أيها الناس إنما النسب زيادة في الكفر يضل به الدين كفروا بجلونه عما وبغرمونه عما ليواظبوا عدة ما حرم الله ألا وإن الزمان قد استدار كهيئته يوم خلق الله السموات والأرض وإن عدة الشهور اثنا عشر شهرا في كتاب الله منها أربعة حرم ثلاثة متواليه ذو القعدة وذو الحجة والمحرم ورجب الذي يدعى شهر مضر ، الذي بين جمادى الآخرة وشعبان والشهر تسعة وعشرون يوما ، وثلاثون ألا هل بلغت

Buhârî, "Tefsîru sûre 9", 8, "Bedü'l-halk", 2, "Megâzi", 77, "Edâhi", 5, "Tevhîd", 24; Müslim, "Kasâme", 29, Ebû Dâvûd, "Menâsik", 67; Ahmed b. Hanbel, V, 37, 73.

⁴³ Kâmil Miras, *Tecrid-i Sarih Tercüme ve Şerhi*, Ankara 1983, X, 404.

kalkmış ve hatta her açıdan yeni bir döneme girilmiştir⁴⁴. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bu ifadeleri yılın aylarının Allah'ın ilk yarattığı ve takdir ettiği şekliyle aynen yerli yerine yeniden oturduğunun tekriridir. Bu uygulamayla aylar, herhangi bir takdim ve te'hîrden, ziyâde ve eskiltmeden, nesî' ve tebdîlden tamamen uzak ve arındırılmış olarak aynen ilk şekline dönmüştür⁴⁵.

Hz. Peygamber'in Hicrî onuncu yıla kadar hac yapmaksızın beklemesi de ayların gerçek yerlerinde olmadığındandır. Aylar yerli yerine dönüp hemen haccını ifa etmiş ve konuya ilişkin hadisiyle bu konuya son noktayı koymuştur⁴⁶. İşte bu günden itibaren İslâm, nesî' uygulamasını ilga etmiş senenin ayları aslına uygun olarak tekrar yerli yerine oturmuş, bundan böyle kamerî takvim müslümanların resmî takvimi olagelmıştır⁴⁷.

B-İslâm'da Kutsal Kavramı

Haram aylar kutsal olduğundan, bu kutsallığın kaynağı ve kutsallık nedenlerine özetle yer vermek isabetli olacaktır.

İslâm'da mutlak anlamda kutsallık sadece Hz. Allah'a mahsustur⁴⁸. Onun güzel isimlerinden biri "Kuddûs"tur⁴⁹. Kuddûs; gayet mukaddes, her türlü şâibeden münezzeh, zatında, sıfatlarında, fiillerinde, hükümlerinde ve isimlerinde eşsiz nezâhet sahibi kısaca her vasfında en mükemmel, tertemiz, pam pak demektir⁵⁰. Kuddûs; fazilet ve güzelliklerle methedilen demektir. Bütün nezâhet, bütün övgüye layık kemâlât, fazilet ve güzellikler onundur. Hiçbir şey onun kutsî sahasına asla yetişemez. O hiçbir tahdit ve tasavvura sığmaz, hiçbir şirk kabul etmez, mülküne kimseyi ortak kılmaz. Haksızlık yapmaz, lekeli şeyler ona yanaşamaz. Oğla, kıza; dosta ve yardımcıya asla muhtaç değildir⁵¹.

Allah'tan başka herhangi bir varlığa kutsiyet izafe edip gönül bağlamak, yaratılmışların en şerefli olan insanın hem selim fitratı hem şurlu canlı olmanın sağladığı üstün konumu hem de şahsiyetinin gelişmesi olgusuyla bağdaşmaz. Bu nedenle bütün peygamberler Allah'tan başkasına kutsiyet atfedip ubûdiyette bulunulmaması konusunda ümmetlerini uyarmıştır...Peygamberler de dahil olmak üzere Allah nezdinde makbul olan sîd-

⁴⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 42; Beyzâvî, *Envârü'l-tenzîl ve esrârü'l-te'vil*, I, 404; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2523.

⁴⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azim*, II, 354; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, II, 405.

⁴⁶ Fayda, "Nesî'", *DİA*, XXXII, 579.

⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azim*, II, 356-357; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, VIII, 504.

⁴⁸ Geniş bilgi için bk. Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, I, 155-156, XXIX, 179-180, 254; Yazır, *a.g.e.*, VII, 4871 vd, 4954 vd; Hüseyin Atay, "Kur'an-ı Kerim ve Kutsiyet", *AÜİFD*, Ankara 1985, XXVII, 1-7; Ahmet Güç, "Kur'an'da Kutsallık Anlayışı", *Uludağ Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, Bursa, 2000, IX/9, s. 245-252.

⁴⁹ Haşr (59), 23; Cum'a (62), 1.

⁵⁰ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, I, 155-156, XXIX, 179-180, 254.

⁵¹ Yazır, *a.g.e.*, VII, 4954; Bekir Topaloğlu, "Kuddûs", *DİA*, XXVI, 314-315.

dâkiler, şehidler, salihler (Nisâ, 4/691), insanların hüsn-i zan beslediği veli ve ermişler, hatta meleklerden hiçbiri (Nisâ, 4/172; Yunus, 10/62-64) kutsiyetin mahiyetini oluşturan “yaratılmışlık üstü ve aşkın” özelliği taşımaz⁵².

Ezcümle dinî açıdan “kutsal” kavramı manevî alanda mükemmelliğin, tam ve yetkin olmanın karşılığıdır. Manevî alanda mükemmellik en üst ve nihâî derecesini Allah'ta bulur. Bunun için en kutsal varlık O'dur. O, her türlü noksan sıfatlardan beridir. Bütün mükemmellikler ve yetkinlikler O'nda toplanır, O'nun kutsallığını pekiştirir (Kuddûs). Hal böyle olunca herhangi bir varlık Allah'a yakınlığı oranında O'ndan kemâl alır, O'na yakınlık oranında kemâl elde eder (insan-ı kâmil).⁵³

Bazı zaman, mekân veya bazı eşya ve varlıkların kutsallığına gelince, bunların kutsallığını belirleyen yegâne kaynak Allah'tır. Nitekim Kur'an'da Hz. Allah, meselâ Hz. Musa'ya içerisinde bulunduğu Tuvâ Vâdisi'nin kutsal bir yer olduğunu bildirmiş⁵⁴ akabinde ise ibadete layık yegâne kutsal varlığın kendisi olduğuna dikkat çekmiştir⁵⁵. Bu itibarla İslâmî anlayışta özü itibarıyla her hangi bir varlık, zaman ve mekâna kutsallık izafe edilmesi isabetli değildir. Bahse konu hususların kutsallığı ancak Allah ve yine O'nun izniyle rasûlünün kutsal veya mübârek olarak tayin etmeleriyle mümkün olabilmektedir⁵⁶.

Neden bazı zaman ve mekânların kutsal kılındığına gelince; öncelikle belirtmek gerekir ki Allah Teâlâ, fiilinde ve hükmünde muhtârdır⁵⁷. O ne murad ederse onu yaratır ve ne murad ederse ona hükmeder. Yani istediği gibi yaratır, istediği gibi hükmeder⁵⁸. O'nu icbar edici, ona bir şeyi vacip kılıcı veya iradesini kayıtlayıcı hiçbir bir güç yoktur. O'nun fiillerine illet-i mûcibe olacak bir “niçin” bulunma ihtimali yoktur. Çünkü O, bütün illet ve sebeplerin de yaratıcısı ve müsebbibi olan Fâil-i Muhtâr'dır. Söz gelimi Allah Teâlâ, hayat gaye ve faydalarına matuf olarak suyu yaratmıştır. Ama hayat gayesini kastetmese suyu yaratmazdı veya suyu yaratmasa hayatı yaratamazdı, şeklinde bir anlayış Allah hakkında kesinlikle muhaldir. O, su üzerine hayatın terettüp ve idamesini irade buyurduğu için suyu yaratmıştır. Yoksa O dilerse su olmadan hayatı, hayat olmadan suyu yaratmaya her zaman kadirdir. Dolayısıyla O fiillerinde, yaratmasında, hükmünde asla bir

⁵² Günay Haral, “Kutsiyet (İslâm'da)”, *DİA*, XXVI, 497; Güç, “Kur'an'da Kutsallık Anlayışı”, *UÜİFD*, IX/9, s. 252.

⁵³ Güç, “a.g.m.”, *UÜİFD*, IX/9, s. 252.

⁵⁴ Tâhâ (20), 12.

⁵⁵ Tâhâ (20) 14.

⁵⁶ Güç, “a.g.m.”, *UÜİFD*, IX/9, s. 246.

⁵⁷ Hûd (11), 107; Hacc (22), 14.

⁵⁸ Bk. Kasas (28), 68.

illete bağlı ve mecbur değildir. Murad ettiğinde illetsiz ve sebepsiz yaratır⁵⁹. Ama O'nun bütün fiil ve hükümleri mutlaka bir hikmete bağlıdır. Mutlaka insanların maslahatına matuftur. Şu kadar var ki bu hikmetin gerekçesi kimi zaman insanlara zâhir olabilir, kimi zaman ise gizli kalabilir⁶⁰.

Mekân ve zamanların hepsi esas itibariyle eşittirler. Bazı zaman ve mekânlardaki üstünlük kendi özlerinden gelmemekte bu zaman veya mekanlarda vakî olan şeylerden kaynaklanmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ Cumartesinin kutsallığını Cuma ile değiştirmiştir. Demek ki bu kutsallık özde bir kutsallık değildir. Yine bu zaman ve mekanların kutsallığı bu yer ve zamanlarda Allah'ın kullarını kerem ve fazlına nail kılmasından gelmektedir⁶¹.

II-FIKHÎ AÇIDAN HARAM AYLAR

Kur'an'da haram aylardan çeşitli vesilelerle bahsedilmektedir. Bakara, 2/194, 217; Mâide, 5/2, 97 ile Tevbe, 9/36-37. ayetleri haram ayların zikredildiği ayetlerdir. Haram aylara atfedilen bu önem, diğer boyutları yanında özellikle fikhî alanda kendini göstermektedir. Haram ayların özellikle savaş hukuku, ceza hukuku ve ibadetler sahasında önemli fikhî yansımaları bulunmaktadır. Şimdi haram ayların bu fikhî boyutunu daha yakından görmeye çalışalım:

A-Genel Olarak

1-Şeâirden Oluşu

İslâm'ı diğer din, ideoloji ve fikrî akımlardan ayıran alâmet-i fârikâsına, temel sembol ve nişanlarına şeâir denir. Kur'an, bu şeâirin titizlikle korunmasını ve ta'zîm gösterilmesini emretmektedir⁶². Besmele, selam, dini gün ve bayramlar, namaz, zekat, oruç, hac gibi ibadetler, ezan, kible, Cuma namazı, cemaatle namaz, mescid, minare, Kur'an, Hac, hac mekanları, mübarek mekanlar, kurban gibi semboller bu şeâir kapsamındadır⁶³. Haram aylar, İslâm'ın zamanla ilgili önemli şeâiri arasında yer almaktadır⁶⁴. İslâm'ın alâmet-i fârikâlarından olan semboller arasında yer alınca haram aylara ne denli ihtimam ve hürmet gösterilmesi gerektiği izahtan vârestedir. İşte fukahâ da bu şîâr olma cihetini dikkate alarak haram aylarda gerçekleştirilen gerek ihlâl gerekse taat kabilinden tasarruflara farklı hükümler bağlamışlardır.

⁵⁹ Geniş bilgi için bk. Râzî, *Kitâbü'l-Muhassal* (thk. Hüseyin Atay), Kahire 1411/1991, s. 481-487; Muhammed Rabî' Hâdî el-Medhalî, *el-Hikmetü ve't-ta'îlîlü fi ef'â'ilillâhi Teâlâ*, Demenhûr (Mısır), 1409/1988, s. 31-76.

⁶⁰ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 500; Râzî, *a.g.e.*, s. 481-487; Hâdî el-Medhalî, *a.g.e.*, s. 31-76; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2337, V, 3347, 3691-3692.

⁶¹ Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz İbn Abdisselâm, *Kavâ'idu'l-ahkâm fi masâlihi'l-enâm*, Beyrut 1410/1990, I, 36; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, X, 184.

⁶² Bk. Bakara (2), 158; Mâide, 5/2; Hacc (22), 32, 36.

⁶³ "Şeâir", *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, XXVI, 97-99; Hayrettin Karaman, *Hayatımızdaki İslâm*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, I, 55-56.

⁶⁴ Vecdi Akyüz, "Kur'an-ı Kerim'de Şeâirullah (Allah'ın Simgeleri) Kavramı", *Yeni Şafak Gazetesi*, 7 Ağustos 2005 Pazar.

2-Haram Ayların Hikmet-i Teşrîi

Bu ayların kutsallığının gerçek nedenini/illetini bilmek bize kapalıdır. Şu kadar var ki Allah'ın her hükmü sayısız hikmetleri⁶⁵ barındırdığından fakihler bu ayların hikmetleri çerçevesinde şunları söylemişlerdir:

Güzel hasletlere sahip olmak, istikrarlı dinî bir hayata sahip olmak ve kamil bir mü'min olmak için bu kutsal zamanlar bir fırsat ve güzel vesiledir. Şöyle ki; bazı zaman ve mekanların masiyetleri terk, taatlere teşvik noktasında büyük maslahatlar taşıdığı açıktır. Dolayısıyla eşya benzerlerini celbeder, zıtlarından uzaklaşır. Bu nedenle ibadet ve taat, ibadet ve taati; masiyet de masiyeti celbeder. Bu nedenle bu zaman ve mekanlar güzel hasletlerin yerleşmesi, günah ve masiyetlerden kaçınmak için çok önemli vesilelerdir. İnsan fitratı haksızlık, fesat ve günaha meyyâl yaratılmıştır. İnsanın bu menfî duygularına ket vurması kolay değildir. İşte bu kutsal zaman ve mekanların ikâme edilmiş, bahse konu zaman ve mekanlar diğer zaman ve mekanlara oranla daha fazla ta'zîm ve hürmete tahsis edilmiştir ki insan bu vesileye münkerâttan kaçınsın ve her çeşit güzel haslet ve faziletlere sahip olabilsin, böyle bir fırsattan yararlanabilsin. Çünkü bu zaman ve mekanlarda işlenen salih amellerin mükafatı, haramları irtikâbın da günah ve cezasının diğer zamanlara oranlara oranla kat kat oluşu, iyiye ve güzele yönelme; kötüden de yüz çevirme için çok güzel bir teşvik unsuru olacaktır. Kısaca bu kutsal zaman ve mekanlar güzel hasletler kazanabilme ve kötülüklerden uzaklaşmak için en güzel zaman ve mekan dilimleridir⁶⁶.

Dünya hayatında meselâ ilkbaharın letafeti ve bereketi, bazı bölgelerin güzelliği, bazı zamanlarda ticarî hayatın daha canlı verimli olması, bazı zamanlarda balık akınının çok fazla olması örneklerinde olduğu gibi bu kutsal zaman ve mekanlar da Allah'ın kullarına yönelik lütuf, cömertlik,

⁶⁵ Usûl-i fıkhta hikmet; "hükümün konuluş amacı" (makâsîd-ı Şârî') veya bu hükümlerle sağlanmak istenen maslahat (masâlih-i ibâd) anlamındadır. Veya hikmet; a) Hükümün konulmasına münasip düşen mana/gerekçe, b) Bir zarar veya zorluğun giderilmesi veya bir menfaatin elde edilmesi şeklinde Şer'î bir hükmün teşriine terettüp eden semere veya maslahat. İçki ve kumarın, insanlar arasına kin ve düşmanlığa neden olması ve onları ibadetten alıkoyması nedeniyle yasaklanması (Mâide, 5/90-91); mallarının temizlenmesi gerekmesiyle zenginlerin mallarından zekat alınmasının emredilmesi (Tevbe, 9/103); hayatın korunması amacıyla kâtilere kısasın uygulanması (Bakara, 2/179); evlatlıkların öz evlat gibi olmadıkları, dolayısıyla onların boşadıkları kadınlarla evlenmenin önünde hukukî bir engelin bulunmadığını vurgulamak amacıyla Hz. Peygamber'in Zeynep'le nikâhlanması (Ahzâb, 33/37) gibi hususlar hikmete dair verilebilecek birkaç örnektir. Geniş bilgi için bk. Râzî, el-Mahsûl fi usûli'l-fikh (thk. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Âlvânî), Beyrut 1412/1992, V, 287-295; Ebû'l-Hasan Seyfuddîn Ali b. Muhammed Âmidî, el-İhkâm fi Usûli'l-ahkâm (thk. İbrahim el-Acûz), Beyrut, ts, III, 180-183; Ebû İshâk İbrahim b. Mûsa b. Muhammed Şâtûbî, el-Muvâfakât, Beyrut, ts, (Dâru'l-kütûbi'l-ilmîyye), I, 195, 265, II, 8-33, 306; Muhammed Mustafa Şelebî, Ta'lîlû'l-ahkâm, Beyrut 1401/1981, s. 135-149; İzmirli İsmail Hakkı, İlm-i Hilâf, Dersaadet, İstanbul 1330, I/1, s. 62 vd; Ferhat Koca, "Hikmet", DİA, XVII/514-518.

⁶⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 163; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 500; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, VIII/16, s. 42-43; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, X, 184; Ali Ahmed Cercâvî, *Hikmetü't-teşrî'l-İslâmî ve felsefetühü*, I-II, Beyrut 2007, I, 176-177.

af ve ihsanının coşup çağladığı zamanlardır. Dolayısıyla bu aylar Allah'ın bu coşkun rahmet ve mağfiretinden istifade için en güzel vesilelerdir⁶⁷.

B-Savaş Hukuku Açısından Haram Aylar

Haram aylarda savaşmak bizzat Kur'ân'la yasaklanmıştır⁶⁸. Bu aylarda savaşın yasaklanma gerekçeleri kapsamında şunlar söylenmiştir:

a) Hac başlamadan önce hacı adaylarının güven içerisinde Mekke'ye gelmeleri, hac vecibeleri bittikten sonra da güven içerisinde evlerine dönmelerine imkan sağlanması. Ayrıca yıl ortasında umre yapacak kimselere bu imkanın sağlanması. Bunun için de Recep ayında savaş yasak kılınmıştır.

b) Bu aylar, aynı zamanda sürekli savaş içerisinde olan, savaş hayatlarının bir parçası olan insanların hac, umre, oruç, zikir gibi ibadetlerle meşgul olabilmeleri, ruhlarını arındırma, güzel hasletler kazanabilmeleri için bir dinlenme, kendilerine gelebilmelerine imkan vermektedir.

c) Müslümanlar tarafından cihad yoluyla fethedilen ülkeler üzerinde gerekli hakimiyetin kurulması, istikrarın temini, dinî tebliğin gerçekleştirilmesi için gerekli alt yapının gerçekleştirilmesi ve diğer problemlerin çözülmesi için böyle bir dönem gerekli olmaktadır⁶⁹.

Haram aylar etrafında oluşan en önemli ve yoğun tartışma bu aylardaki savaş yasağının halen devam edip etmediği meselesinde cereyan etmiştir. Bu konuda fukâha arasında farklı iki görüş bulunmaktadır. Cumhûr, haram aylarda savaşma yasağının mensûh olduğu düşüncesini taşımaktadır. Az sayıda fakih ise bu konudaki yasak hükmünün devam ettiği kanaatinde dirler. Günümüzde haram aylarda savaş yasağının devam ettiğini benimseyen hukukçuların sayısının giderek arttığı görülmektedir. Şimdi her iki tarafın görüş ve gerekçelerine daha yakından bakalım:

1-Mensûh Olduğu Görüşünde Olanlar

Cumhûr-ı fukahâ Bakara 217. ayetinde belirtilen haram aylarda savaş yasağının neshedildiği görüşündedir⁷⁰. Şu kadar var ki bu bilginler bu hükmü hangi ayetin neshettiği konusunda görüş birliği içerisinde değildirlere. Kimi fakihlere göre bu hükmün nâsihi Bakara, 2/191; kimi fakihlere göre Tevbe, 9/29. ayeti⁷¹, kimilerine göre de Tevbe, 9/36. ayetidir⁷². Muhakkik bilginlere göre ise

⁶⁷ İbn Abdisselâm, *Kavâ'idu'l-ahkâm* I, 36-37.

⁶⁸ Bakara (2), 217.

⁶⁹ Muhammed Heykel, *el-Cihâd ve'l-kutâl*, III, 1514-1515.

⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vil'l-Kur'ân*, II, 353-354; İbn Rüşd (ced), *el-Beyân ve'l-tahsîl*, XVIII, 315; Muhammed Heykel, *el-Cihâd ve'l-kutâl*, III, 1514-1516; Algül, "Haram Aylar", *DİA*, XVI, 105.

⁷¹ İbn Rüşd, *a.g.e.*, XVIII, 315; Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, Beyrut 1411/1990, VI, 494.

⁷² İbn Rüşd *a.g.e.*, XVIII, 315.

bu ayetin nâsihi Tevbe, 9/5. (فإذا انسلخ الأشهر الحرم فاقتلوا المشركين حيث وجدتموهم) ayetidir⁷³. Kâsânî (587/1191), haram aylardaki savaş yasağının seyf (kılıç) ayeti ile neshedildiğini ifade eder⁷⁴. Fakat hangi ayetin seyf ayeti olduğunda ise ittifak bulunmamaktadır. Genelde Tevbe, 9/5. ayetinin seyf ayeti olduğu kabul edilmiştir⁷⁵. Hibetullah b. Selâme (410/1019), bu ayetin Kur'ân'dan 124 ayeti neshettiğini iddia etmektedir⁷⁶. Bu ayet dışında ayrıca Tevbe 29, 36 veya 41. ayetlerinin de seyf ayeti olduğu ifade edilmiştir⁷⁷.

Haram aylardaki savaş yasağının, “*Haram aylar çıktığında müşrikleri bulduğunuz yerde katlediniz*”⁷⁸ ayeti ile neshedildiğini ifade eden Serahsî (483/1091), meseleye şu şekilde açıklık getirmektedir: İbn Abbas’ın ifadesine göre Hz. Peygamber, Tâif’e Muharrem ayında sefer düzenlemiş, bu gazve kırk gün devam etmiş ve Hz. Peygamber Tâif’i Safer ayında fethetmiştir. Bu durum haram aylarda savaş yapmada sakınca bulunmadığını ve yasak hükmünün mensuh olduğunu ortaya koymaktadır. Bu cümleden olarak Mücâhid, haram aylarda kılâ yasağının *فاقتلوا المشركين حيث وجدتموهم* ayetiyle neshedildiğini söylemiştir. Bilindiği üzere Tevbe suresi en son inen surelerdendir. Bu sure ile “*Sana haram ayda savaşmanın hükmünü soruyorlar*” ayetindeki⁷⁹ savaş yasağı hükmü neshedilmiştir. Cenâb-ı Hak, “*Haram aylar çıktığında müşrikleri bulduğunuz yerde katlediniz*”⁸⁰ buyurduğu halde bu nesh iddiası nasıl doğru olabilir, denecek olursa bilinmelidir ki, burada zikri geçen haram aylar, Hz. Peygamber’in hasımlarına verdiği eman süresinin, “*yeryüzünde dört ay dolaşın*” ayetindeki⁸¹ emri mucebince bitimi demektir. Hz. Peygamber’in tanıdığı bu eman süresi haram ayların çıkışına tevâfuk etmiştir. Haram aylarda savaşma yasağının neshedildiğinin bir diğer somut delili de Tevbe 36. ayetidir. Bu ayetin anlamı; müşriklerle savaşmaktan imtina ederek nefislerinize zulmetmeyiniz, demektir. Çünkü böyle bir durum yani sizin onlara karşı savaşmaktan çekinmeniz onları size saldırma konusunda cesaretlendirir. Aksine onların güçlerini kırmak ve onlara karşı zafer elde etmek için onlarla topyekûn savaşın demektir⁸².

⁷³ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl* (thk. Uceyl Câsim en-Neşemî), Kuveyt, 1414/1994, a. mlf, *el-Fusûl fi'l-usûl*, I, 385-386, 397; İbnü'l-Arabî, a.g.e., II, 207; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 424; Râzî, a.g.e., III/6, s. 28; Beyzâvî, *Envâru'l-tenzil ve esrârü'l-te'vil*, I, 404; Muhammed Ali Sâiyis, *Tefsîru âyatî'l-ahkâm*, Dimaşk/Beyrut 1415/1994, I, 228; Muhammed Heykel, a.g.e., III, 1515.

⁷⁴ Alâüddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, Beyrut, ts, VII, 100.

⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 336-337; İzmîrli İsmail Hakkı, *İlm-i Hilâf*, I/2, s. 103; Talip Özdeş, *Kur'an ve Nesh Problemi*, Fecr Yayınları, Ankara 2005, s. 47.

⁷⁶ Hibetullah b. Selâme, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, Mısır 1387/1976, s. 51.

⁷⁷ <http://www.islamonline.net/Arabic/contemporary/2003/07/article04c.shtml> (Yûsuf el-Karadâvî, “el-Cedel Havle âyeti's-seyf”).

⁷⁸ *فإذا انسلخ الأشهر الحرم فاقتلوا المشركين حيث وجدتموهم* Tevbe, (9), 5.

⁷⁹ يسألونك عن الشهر الحرام قتال فيه Bakara, 2/217.

⁸⁰ Tevbe, (9), 5.

⁸¹ فسيحوا في الأرض أربعة أشهر Tevbe, (9), 2.

⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, X, 26-27. Krş. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, II, 326-327.

Bu görüşte olan bilginlerin bu aylarda savaş yaşağının kaldırıldığına dair dayanakları arasında Tâif Muhâsarası, Hevâzin ve Sakîf Seferleri ve Batn-ı Nahle vak'asının bu aylarda gerçekleşmesi gibi hususlar da yer almaktadır. Buna göre bütün aylarda savaş caizdir Binaenaleyh eşhürülhurüm denen Receb, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem aylarında harbe başlanabilir, bunun önünde şer'î bir engel bulunmamaktadır⁸³. İbn Arabî, bu ayetin nâsihinin, Hz. Peygamber'in haram aylarda gerçekleştirdiği Sakîf ve Evtas gazveleri olduğu iddiasını zayıf görmektedir. Bazı bilginlere göre ise bu ayetin nâsihi "Bey'atür-Rıdvân" dır. Bu görüş de İbn Arabî'ye göre mesnetten yoksundur⁸⁴.

Diğer taraftan sahabe, Hz. Peygamber'in vefatından sonra fetih ve cihad hareketlerini sürdürmüşlerdir. Sahabenin haram aylarda cihadı durdurduklarına dair herhangi bir kayıt ve rivayet bulunmamaktadır. Bu da haram aylarda savaş yaşağının neshedildiğini ve bu nesh konusunda sahabenin icma ettiklerinin bir başka kanıtıdır⁸⁵.

M. Hamdi Yazır'ın konuya ilişkin olarak "Bakara, 194. ayetinin⁸⁶ harp ilanına cevaz vermeyen hukuku "Berâe" ayetleriyle ittifakla mensûhtur. Bunun dışında aynıyla mukabele hakkındaki genel ahkâmı ise ittifakla bakidir"⁸⁷ dedikten sonra haram aylar ve bu aylarda savaş yaşağı konusunda şu görüşlere yer vermektedir: "Bu ayların hürmetinin anlamı, Allah yolunda yapılması vacip olan cihadın yasaklığı anlamına değil, Allah'ın yasaklarını ve hürmet duyulması gerekli hükümlerini ve şeâiri muhafaza için Allah yolunda kıtâli de vazife bilmek manasınadır. Haksız olan kıtâlin her zaman ve yerde özellikle de haram ayda daha ziyâde haram olduğunda şüphe yoksa da haram helal tanımayan ve fırsat buldukça diledikleri gibi kıtâl ve tecavüzdten kaçınmayan bütün müşriklere karşı Allah yolunda kıtâl emri, muayyen bir zaman ve mekanla kayıtlı değildir. Bu, her ne zaman ve herhangi ayda icap ve iktiza ederse ona göre icrası farz olan, terki veya icap eden vakitten sonraya ertelenmesi caiz olmayan bir görevdir. Bunun terk ve tehirinde pek büyük tehlike ve nefislere zulüm vardır. Zulümden korunmak muhterem aylara hürmetsizlik değil aksine hürmetin bizzat kendisidir⁸⁸.

⁸³ Serahsî, a.g.e., X, 26-27; Kâsânî, *Bedâi'*, VII, 100; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, III/6, s. 28; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, III, 43; İbn Kesir, a.g.e., II, 355; Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, Beyrut, ts, V, 442; Ebussuûd Efendi, *İrşâdî'l-akli's-selîm*, II, 405; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, VI/10, s. 133; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istilâhân Fikhiyye Kamusu*, İstanbul 1967, III, 365; Muhammed Ali es-Sâbüni, *Ravâi'u'l-beyân tefsîru âyâtî'l-ahkâm mine'l-Kur'an*, Dersâdet, I-II, İstanbul, ts, I, 246-247; Ahmet Yaman, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998, s. 84.

⁸⁴ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 206; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, III, 43; Sâyiş, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, I, 228.

⁸⁵ İbn Receb el-Hanbelî, *Letâifü'l-meârif*, s. 129.

⁸⁶ الشهر الحرام بالشهر الحرام والحرمان قصاص Bakara (2), 194.

⁸⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 700.

⁸⁸ Yazır, a.g.e., IV, 2525.

Cumhur-ı ulemâya göre, “şehir-i haram” tabirinde cahiliyyenin telakki ettiği harp yasaklığı hükmü mensuhtur. Çünkü Allah için olmayan ve ve cahiliyyede cereyan eden kıtâller İslâm’da her ay ve her zamanda haramdır. Dolayısıyla “قتال فيه كبير” den kasıt, müşriklerin kıtâlidir. Allah için yapılan bir cihad ise her zaman hakka hürmetin icabı olan en büyük bir taattir...Dolayısıyla ayette geçen “nefislerinize zulmetmeyiniz” ifadesinin anlamı “bu haram aylarda cihadı bırakmak suretiyle nefislerinize zulmetmeyiniz.” demek olur. Fiilen taarruza geçen bir düşmana karşı savunmayı terk etmekle nefisleri katle maruz bırakma manası bulunduğu gibi haram, helal, hukuk ve mukaddesat tanımayan ve fırsat bulduğunda taarruz edeceği malum olan (yakın tehlike) hak düşmanlarının taarruzlarına imkan vermekte de aynı mana vardır. Dolayısıyla cihad emri, haram ve helal aylarla mukayyed değildir⁸⁹.

2-Savaş Yasağının Devam Ettiği Görüşünde Olanlar

Haram aylarda savaşma yasağının neshedilmediği görüşünde olanların başında tâbiûnun büyüklerinden Atâ b. Ebî Rabah (114/732) bulunmaktadır. Atâ’ya göre Bakara, 2/217. ayetin hükmü mensûh değildir. Hatta O bu konuda yemin etmiştir. Çünkü bundan sonraki ayetler (kıtâl ayetleri) bütün zamanlar bakımından genel kapsamlı (âmm) ayetlerdir. Bu ayet (haram ayda savaş yasağı ile ilgili) ise hâsıdır. Âmm bir lafzın hâss lafızla neshedilemeyeceği⁹⁰ konusunda icmâ oluşmuştur⁹¹. Mücâhid (104/722)⁹² ile Kelbî (146/763)’nin de haram aylarda savaş yasağı hükmünün mensûh olmadığı görüşünde olduğu kaydedilmektedir⁹³ Câbir de Hz. Peygamber’in haram ayda ancak bir saldırı olması halinde savaştığını söylemiştir⁹⁴. Haram aylarda savaş yasağının devam ettiğini kabul eden Atâ ve bu görüşü tercih eden bazı müteahhirûn bilginlerin bir diğer gerekçesi Mâide suresindeki ayettir⁹⁵.

⁸⁹ Yazır, a.g.e., IV, 2526-2527.

⁹⁰ Bu husus Kurtubî tefsirinde (والعام لا ينسخ الخاص باتفاق) şeklinde geçerken (Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 43-44), İbnü’l-Arabî’nin tefsirinde (والعام لا ينسخ الخاص باتفاق) şeklinde geçmektedir ki bu ibare hatadır (İbnü’l-Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân* (thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ), Beyrut 1408/1998, I, 206).

Hanefî usûlcüleri dışında kalan cumhur, hâss lafızdan sonra gelen âmm lafzın hâss lafzı neshedemeyeceği görüşündedir. Çünkü onlara göre hâss lafzın delâleti kat’î, âmm lafzın delâleti ise zannîdir.Hanefî usûlcüleri e göre ise gerek hâss gerekse âmm lafzın delâleti kat’îdir. Dolayısıyla bu lafızlardan daha sonra geleni öncekinin hükmünü nesheder. Bk. Ebu’l-Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl fi ahkâmi’l-usûl* (Tabkik: Abdül-mecid Türki), Beyrut 1986, s. 255-256; a. mlf, *el-İşâre fi ma’rifeti’l-usûl* (thk. M. Ali Ferkus), Beyrut 1996, s. 196; Alâuddîn Ebûbekr b. Muhammed b. Ahmed Semerkandî, *Mizânü’l-usûl fi Netâici’l-ukûl* (thk. Muhammed Zekî Abdülberri), Kâhire, 1418/1997, s. 323-327; Sirâcüddîn Mahmûd Urmevî, *et-Tahsil mine’l-Mahsûl* (thk. Abdüsselâm Mahmûd Ebû Nâci), Bingazi, 1994, I, 568-569; Emîr Pâdişâh, Muhammed Emîn, *Teyşîru’l-Tahrîr*, I-IV, yy, ts, I, 271-272; Şevkânî, *İrşâdü’l-fihûl*, Mısır 1356/1937, s. 163-164.

⁹¹ Taberî, a.g.e., II, 353; Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl*, I, 397; İbnü’l-Arabî, a.g.e., I, 206; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 424; Râzî, *et-Tefsîru’l-kebir*, III/6, s. 28; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 43-44; Beyzâvî, *Envârü’l-Tenzîl ve esrârü’l-te’vîl*, I, 117; Sâyiş, *Tefsîru âyâtî’l-ahkâm*, I, 228; Muhammed Heykel, *el-Cihâd ve’l-kıtâl*, III, 1517-1518.

⁹² İbn Rüşd (ced), *el-Beyân ve’l-tahsîl*, XVIII, 316. Mücâhid’den tam aksi bir görüş için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, X, 26.

⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, X, 26.

⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 44.

⁹⁵ Bk. Mâide (5), 2.

Bu bilginlere göre Mâide suresi en son nâzil olan suredir. Dolayısıyla bu surenin helal kıldığı helal; haram kıldığı haramdır. Ayrıca haram aylarda Hz. Peygamber savaşmazdı. Sadece saldırı olması halinde savaşır⁹⁶.

İbn Kayyim el-Cevziyye bu konuda şunları söylemektedir:

Mâide sûresi, Kur'ân'ın en son nâzil olan suresidir ve bu surede neshedilen bir ayet yoktur. Mâide suresi 2. ayeti ile Bakara 217. ayeti Medenîdir. Bu iki ayetin nüzûl süreleri arasında sekiz yıl bulunmaktadır. Bu ayetlerin hükümlerini neshedildiğine dair ne Kur'ân ne de Sünnette bir delil yoktur. Ulemâ arasında da bunun neshi konusunda bir icmâ da oluşmamıştır. Bu hükmün yani haram aylarda savaş yaşağı hükmünün neshi bağlamında bazı âlimlerin Tevbe sûresi 36. ayet ve umum ifade eden başka ayetleri ile istidlal etmeleri bu konuda delil olamaz, dolayısıyla isabetli değildir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in Ebû Âmir'i Evtâs'a Zilkâde ayında gönderme hadisesi ile istidlâl edilmesi de delilsiz bir istidlâldır. Çünkü bu gazve müşriklerin başlattığı bir savaşın devamı cümlesindedir. Yoksa Hz. Peygamber tarafından doğrudan başlatılan bir savaş değildir⁹⁷. Şevkânî (1250/1834) de benzer görüşler serdetmektedir⁹⁸.

Haram aylarda savaşma yaşağının neshedilmediği yönündeki görüş çağdaş İslâm hukukçuları arasında daha ağırlık kazanmıştır. Bu hukukçular farklı gerekçeler ileri sürseler de sonuçta bu konudaki hükmün mensûh olmadığı görüşünde birleşmektedirler. Bu cümleden olarak *Menâhili'l-irfân* adlı eserinde Zerkânî şu görüşlere yer vermektedir: Tevbe, 36. ayeti şahıslar bakımından; Tevbe 5. ayeti ise yer bakımından umum ifade etmektedir. Yani bu ayetlerin genellikleri şahıs ve yer bakımındandır. Hal böyle olunca bu ayetlerle Bakara 217. ayeti arasında herhangi bir teâruz ve nesh söz konusu değildir. Her iki suredeki bahse konu ayetler de haram aylarda kıtâl yaşağına münâfi değildir. Çünkü şahıs ve mekanları kapsayan bu hükmün zamana taalluk etmemesinden dolayı bu savaşlar haram aylar dışında kalan diğer aylarda gerçekleşebilir. Ayetlerde geçen savaş hükmünün şahıs ve yerlere taalluku, haram aylarda savaş yaşağının devam ettiğini teyid etmektedir. Bahse konu haram aylardaki savaş yaşağı ancak çok daha şiddetli bir halin zuhuru halinde caiz olabilir. Nitekim Bakara, 217 ayetinin devamı bu hususu sarahaten ortaya koymaktadır⁹⁹. Hulâsa bu iki ayet (Tevbe, 5 ve 36. ayetler) bütün zamanlarda savaşılabilceğinin meşruiyetine delil olamaz. Yani bahse konu ayetlerin hükmü zamanlara da teşmil edilip genelleştirilemez. Dolayısıyla mekan ve fertlere yönelik nassların

⁹⁶ İbn Receb el-Hanbelî, *Letâifü'l-meârif*, s. 129.

⁹⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd*, Beyrut, ts, II, 157. Ayrıca bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed İbn Müflih el-Makdisî, *Kitâbü'l-Fürû'*, Beyrut 1405/1985, VI, 64-65; Mansûr b. Yûnus b. İdris Behûfî, *Keşşâfî'l-kunâ' an metni'l-İkna'* (nşr. Hilâl Musaylihî Mustafâ), I-VI, Beyrut 1982, VI, 37.

⁹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, II, 446.

⁹⁹ Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî, *Menâhili'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Şemsüddîn), Beyrut 1409/1988, II, 279.

zaman ihtiva eden bir nassa tearuzu ve sonuçta bu hükmün neshi söz konusu değildir. Belki bir tahsisten söz edilebilir¹⁰⁰. Hudari Bey'in de benzer görüşler ileri sürdüğü görülmektedir¹⁰¹.

Zerkânî'nin bu iddialarına karşın İbnü'l-Hümâm (861/1456) ise haram aylarda savaş yaşağını nesheden ayetin *فاقتلوا المشركين حيث وجدتموهم* ayeti olduğunu, burada geçen *حيث* lafzının çok kez zaman için de kullanıldığını iddia etmektedir. Bu yaklaşıma göre savaşın serbestliği şahıs ve mekanlar dışında bütün zamanlar bakımından da savaşın serbest olduğu açığa çıkmaktadır¹⁰².

Haram aylarda savaş yaşağının kalkmadığı görüşünde olan İslâm hukukçularından Muhammed Ebû Zehra da şunları söylemektedir:

Haram aylarda savaşmak bizzat Kur'an nassıyla yasaklanmıştır. Bu itibarla bu aylarda savaşmak ancak bir meşru müdafaa veya zaruret halinde caiz olup ilkten savaş başlatmak haramdır. Çünkü bu aylardan bir kısmı hac aylarıdır. Hac da başlı başına cihad ihtiva etmektedir. Recep ayında da umre yapılmaktadır. Dolayısıyla bu aylar İslâmî menâsikin ifa edildiği aylardır. Birçok bilgin bu hükmün nesh edildiği görüşündedir. Fakat ince bir şekilde düşünüldüğünde hükmün mensûh olmadığı ortaya çıkar. Çünkü a) Haram aylarda savaşın yasaklık hükmünü nesheden bir delil bulunmamaktadır, b) Bu yasaklık hükmü Kur'an'ın en son nazil olan surelerinden biri olan Tevbe suresi ayetiyle sabit olmuştur. c) Ayrıca Hz. Peygamber bu ayların haramlığını ve savaş yaşağını Vedâ Haccında ayrıca teyit etmiş, tekrar vurgulamıştır...¹⁰³

Muhammed Hayr Heykel ise meseleyi metodolojik yaklaşımla izaha çalışmaktadır: Bütün zamanlarda kitâlin meşru olduğunu öngören ayetler "zâhir"; haram aylarda yasak olduğunu öngören ayet ise sarîh nasstır. "Zâhir" ile "nass"ın teâruzunu halinde "nass" tercih edilecektir. Bu usûl kuralına göre haram aylardaki kitâl yasağı devam etmektedir¹⁰⁴. Ayrıca Heykel'e göre her zaman diliminde savaş yapılabileceği yönündeki ayetlerle haram aylarda savaşın yasak olduğunu ifade eden ayet arasında bir nesh değil tahsîs söz konusudur. Dolayısıyla haram aylarda savaşmayı yasaklayan ayetler muhassıstır. Böylece her iki delil ile de amel edilmiş olmaktadır. Bu durumda hem nesh iddialarına yer kalmamış olmakta hem de delillerin cem ve tevfiği bağlamında usûlcülerin cumhuru tarafından benimsenen "iki delilin i'mali; birinin i'mali, diğerinin ise ihmâlinden evlâdır" kuralı işletilmiş olmaktadır¹⁰⁵.

¹⁰⁰ Muhammed Heykel, *el-Cihâd ve'l-kitâb*, III, 1523-1524.

¹⁰¹ Muhammed el-Hudari, *Usûlü'l-fikh*, yy, ts., s. 294-295 (Dâru'l-hadis).

¹⁰² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, V, 442.

¹⁰³ Muhammed Ebû Zehra, *el-Alâkâtü'd-devliyye fi'l-İslâm*, Kâhire, 1995, s. 114-116.

¹⁰⁴ Muhammed Heykel, *a.g.e.*, III, 1524-1525.

¹⁰⁵ Muhammed Heykel, *a.g.e.*, III, 1524-1525.

Haram aylarda savaş yaşağı hükmünün devam ettiği düşüncesinde olan ilim adamları arasında ayrıca Seyyid Sâbık¹⁰⁶, İzzet Derveze¹⁰⁷ Muhammed Hamza, Ali Hasan El-Arîz gibi şahsiyetler de bulunmaktadır¹⁰⁸. Bu bilginlerin genel düşünceleri şu ortak noktada birleşmektedir: Harem'in saygınlığı ile ilgili hüküm gibi haram aylarla ilgili hükümler de aynen devam etmektedir. Yukarıda zikredilen ayetlerden sonra gerçekleştirilen Veda Haccı esnasında Hz. Peygamber, gerek Harem gerekse haram aylarla ilgili hürmete vurgu yapmıştır¹⁰⁹. Bu aylarda Hz. Peygamber'in yaptığı savaşlar ise esasen müşriklerin saldırı ve tehditlerine karşılık ve bu aylardan önce fiilen başlamış bulunan savaşların devamı niteliğindedir. Ayrıca haram aylara dair ayetler, saldırı ve tehdit olmadıkça belli aylarda savaş yapılmamasını öngörmektedir. Bu hususî ayetlerin, bütün müşriklerle her zaman ve zeminde savaşılmasını ifade eden ayetler arasında bir çatışma/teâruz bulunmamaktadır, dolayısıyla nesh iddiasına yer yoktur¹¹⁰.

Nesh problemini müstakil bir kitapta geniş yelpazede ele alan Talip Özdeş de haram aylarda savaşma yaşağının neshedildiği düşüncesini şu gerekçelerle reddeder:

Bu hükmün mensuh olduğunu iddia edenler, Kur'an'ın muhkem olduğu, ona bâtilin ârız olamayacağı, Allah'ın hakîm olduğu, Kur'an'da bir tutarsızlığın olamayacağı gerçeğini dikkate almadıkları gibi meseleye Kur'an bütünlüğü içerisinde değil lafızcı, parçacı ve rivayet merkezli yaklaşmışlardır. Oysaki işin esası ahitlerini bozan müşriklerin müslümanlara saldırması ve birçok müslümanı şehid etmelerinden ibarettir. Bu mües-sif olayla bağlantılı olarak gelen sure (Tevbe), bu ihanetin elebaşı olan ve antlaşmayı bozan müşriklere, savaşılması yasak olan haram aylar boyunca gezip dolaşmaları konusunda izin vermiş, haram aylar çıkınca ise neredede görülürler ise öldürölmelerini emretmiştir. Dolayısıyla burada bir nesh söz konusu değildir. Ayrıca sürekli barış, sulh, af, merhamet, eman ve ahde vefa gibi hususlara vurgu yapan Kur'an'ın bu savaş yaşağını neshetmesi düşünölemez¹¹¹.

Ahmet Yaman da haram aylar konusuna Kur'an'ın ısrarla vurgu yapması, Hz. Peygamber'in, vefatından üç ay önce gerçekleşen Veda Haccı'nda irad ettiği hutbede haram aylara önemle atıfta bulunmasından hareketle haram aylar anlayışının, bunu toplumsal bilincinde benimseyenler bakımından hala geçerli olduğu fakat böyle bir anlayışa hiç sahip olmamış, onunla tanışmamış ya da unutmüş toplumlar için pek fazla bir anlam ifade

¹⁰⁶ Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-Sünne*, Beyrut 1412/1992, III, 64.

¹⁰⁷ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, XII, 136-137.

¹⁰⁸ Algül, "Haram Aylar", *DİA*, XVI, 106.

¹⁰⁹ Buhârî, "Hudûd", 9; "İlim", 9.

¹¹⁰ Algül, "Haram Aylar", *DİA*, XVI, 106.

¹¹¹ Özdeş, *Kur'an ve Nesh Problemi*, s. 48-50.

etmeyeceği, böyle toplumlar bakımından konjonktürün daha çok belirleyici olacağı kanaatini dile getirmektedir¹¹².

Bu konuda ileri sürülen farklı görüşlerden sonra şunlar söylenebilir: İslâm, devletler arası ilişkilerde barışı esas almış¹¹³, bu cümleden olarak yeryüzünde her türlü haksızlık, bozgunculuk, zorbalık ve tahakkümü yasaklamıştır¹¹⁴. Bununla birlikte insanın benliğinde taşıdığı menfî eğilimler nedeniyle savaşın bir vâkıa olduğunu kabul etmiştir¹¹⁵. İslâm'da savaş nedenlerini meşru müdafaa, İslâm davetinin güvence altına alınması, anlaşmaların bozulması, zulüm altındaki insanların kurtarılması şeklinde sıralamak mümkündür¹¹⁶. Savaş bir vâkıa olunca İslâm, savaşla ilgili hükümler koyarak tahribatını sınırlamaya çalışmıştır¹¹⁷. Haram aylar kavramının ancak bütün tarafların kabulü ve saygı göstermesiyle uygulamada faydalı sonuçlar doğuracağı şüphesizdir. Bu kavramın ortaya çıkışı ve uygulanışıyla ilgili tarihî ve dinî şartlar ne olursa olsun, ihmal edilen bir takım insanî değerlerin yaşatılması ve bu konuda kamuoyu oluşturulması için belli günlerin ayrılmasına önem verilen zamanımızda yılın üçte birini meydana getiren bir süreyi insanların savaş karşıtı düşünce ve duygular içinde yaşamasının yeryüzünde barış ortamının oluşmasına sağlayacağı katkı büyüktür. O nedenle haram ayların bir musalaha, barış, iç denetim ve istikbale yönelik hayırlı teşebbüslerin yapılabilmesi için bir nefes alma zamanları olarak aynen korunması isabetli olacaktır. Günümüz savaşlarında görülen ateşkes dönemlerinin, bu haram uygulamasının bir çeşit yansıması olduğunu gayet rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü bu uygulamanın temelleri ta Hz. İbrahim'e kadar uzanmaktadır¹¹⁸.

Bu bilgiler ışığında biz de haram aylarda savaş yasağı hükmünün kaldırılmadığı kanaatini taşıyoruz. Çünkü ilgili ayetlerde haram aylara çok fazla vurgu yapılmakta ve üzerinde önemle durulmaktadır. Aynı şekilde Hz. Peygamber de Vedâ Hutbesinde bu ayların haramlığına vurgu yapmış ve hürmetinin ihlal edilmemesine önemle dikkat çekmiştir. Bu aylarda savaş yasağının kalktığına dair kesin bir delil bulunmamaktadır. Nâsîh olan gösterilen ayet veya gerekçeler farklıdır.

Haram aylarda savaş yasağı hükmünün devam ettiğine dair Atâ'nın yemin etmesi bir yana bu hükmün devam ettiğini söyleyen başka selef

¹¹² Yaman, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, s. 84.

¹¹³ Muhammed Ebû Zehra, *el-Alâkâtü'd-devliyye fi'l-İslâm*, s. 50-95.

¹¹⁴ Bakara (2), 205, 208; Nisâ, (4), 90, 128; A'râf (7), 199; Enfâl (8), 61; Kasas (28), 83.

¹¹⁵ Bakara (2), 30, 190, 193-194, 251; Tevbe (9), 36; Hacc (22), 39-40.

¹¹⁶ Saffet Köse, "Cihad Kültürü ve Terör", *Çağdaş İhtiyaçlar ve İslâm Hukuku*, Rağbet yayınları, İstanbul 2004, s. 269; Muhammed Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 100.

¹¹⁷ Muhammed Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 101-113.

¹¹⁸ Algül, "Haram Aylar", *DİA*, XVI, 106. Krş. Özdeş, *Kur'an ve Nesh Problemi*, s. 47-52; Köse, "Cihad Kültürü ve Terör", *Çağdaş İhtiyaçlar ve İslâm Hukuku*, s. 272-273; Akyüz, "Kur'an-ı Kerim'de Şeairullah (Allah'ın Simgeleri) Kavramı", *Yeni Şafak Gazetesi*, 7 Ağustos 2005 Pazar.

bilginleri ile İbn Kayyim gibi hukukçular da bulunmaktadır. Mâide suresi ikinci ayeti, Allah'ın şeâirinin ve haram ay(ların) helal kılınmamasına dikkat çekmektedir. Haram ayların helal kılınmasının en temel göstergesi bu aylardaki savaş yasağının kaldırılmasıdır. Mâide suresi bütünüyle muhkem olunca haram aylarda savaş yasağı hükmünün de muhkem olacağı açıktır. Nitekim çok sayıda İslâm hukukçusu da haram aylarda savaş yasağı hükmünün devam ettiği görüşünü dillendirmektedirler.

İslâm'ın özü itibarıyla barış dini olması, barışa ve yaşatmaya vurgu yapması bu aylarda savaş yasağının devamını da gerektirmektedir. Bu ayların sulh ve musalaha içerisinde geçmesi kalıcı barışın tesis edilebilmesi için de önemli bir başlangıç oluşturabilecektir. Taarruz ve saldırı durumlarında veya uzmanlarınca tespit edilecek yakın tehlike halinde zaten savaş her zaman ve mekanda meşrudur. İbnü'l-Arabî'nin ifadesiyle bu yasaklar çiğnendiği veya Allah'ı inkar, O'nun yolundan engelleme, fitne, halkı zorla ülkesinden çıkarma, tehcire zorlama vb. durumlarda haram aylarda dahi mukâbele bilmisil esasına göre savaş taayyün eder¹¹⁹. Dolayısıyla işgal, taarruz, antlaşmayı bozma, fiilî bir zulmü engelleme ve ülke güvenliğini tehdit eden çok yakın tehlike gibi haller dışında bu haram ayların hürmetinin aynen muhafazası düşüncesindeyiz.

C-Ceza Hukuku Açısında Haram Aylar

Haram ayların etkisini gösterdiği bir başka alan ceza hukuku alanıdır. Bu ayların hürmetini dikkate alan kimi fakihler haram aylarda ikâ edilen bazı suçların cezalarının, bazı suçların da diyetlerinin ağırlaştırılacağına hükmetmişlerdir. "...Bu aylarda kendinize zulmetmeyiniz"¹²⁰ ayeti bu konuya dayanak teşkil eden gerekçelerden biridir. Bu ayetin tefsiri çerçevesinde şu görüşlere yer verilmiştir:

Bu aylarda günah işlemek suretiyle nefislerinize zulmetmeyiniz. Çünkü Hz. Allah, bir hususu bir cihetten ta'zîm etti ise onun bir hurmeti olur. İki veya daha fazla açıdan ta'zîm etti ve kutsal gördü ise bunun ihlali durumunda ceza da kat kat olur. Nitekim şâlih amel yapıldığında mükafatı nasıl kat kat olursa (ihlali halinde de aynı durum söz konusudur). O halde Şehr-i Haram, Mescid-i Haram ve Beled-i haramda Allah'a yapılan ibadet ve taat nasıl ki helal ayda, helal bir bölge ve ülkede yapılan taat gibi değil ise aynı şekilde bu haram aylar ve mekanlarda ikâ edilen masiyetler de diğer ay ve mekanlarda yapılan günahlar gibi olmayıp daha fazla bir günah ve ceza nedenidir¹²¹. Kutsallık dereceleri de dikkate alınarak kutsal zaman ve mekanlarda işlenen yasak fiiller karşılığı cezanın iki katına çıkarılmasının nedeni birinci olarak yasağa muhalefet edilmesi

¹¹⁹ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 207.

¹²⁰ Tevbe (9), 36.

¹²¹ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 499; Kurtubî, *a.g.e.*, III, 134; İbn Kesîr, *a.g.e.*, II, 155.

yani ihlal ikinci olarak da bahse konu kutsal zaman veya mekanların saygınlığını ıskat etmektir¹²².

1-Cezanın Ağırlaştırılması

Belirtildiği üzere bazı İslâm hukukçuları suç sayılan fiillerin kutsal zaman ve mekanlarda irtikâbını cezayı ağırlaştırılan nedenler arasında görmüşlerdir. Cezanın ne oranda ağırlaştırılacağı konusunda bu zaman ve mekanların kutsallık derecesi belirleyici olmaktadır. Bir başka ifadeyle bahse konu zaman ve mekanlar ne derce kutsal ise ceza da o oranda ağır olacaktır¹²³.

Bu cümleden olarak her hangi bir yasak fiil-masiyet veya zinanın kutsal günlerde irtikâbı halinde cezanın ağırlaştırılıp ağırlaştırılmayacağı sorusuna cevaben İbn Teymiye, kutsal zaman ve mekanlarda işlenen yasak fiillerin cezalarının zaman ve mekanların kutsallığı oranında ağırlaştırılacağını söylemiştir¹²⁴. Bu cümleden olarak meselâ Ramazan ayında alenen içki içen bir kimsenin cezası ağırlaştırılır. Bu olayda fail, içki suçu nedeniyle hadd-i hamrı, kasten orucunu bozması sebebiyle keffareti hak etmiştir. Ayrıca bu hadisenin Ramazan gibi kutsal bir ayda ve alenen işlenmiş olması da bu kutsal zamanın ihlali anlamına geldiğinden bu fiili işleyen faile Hz. Ali, ayrıca ta'zîr kapsamında yirmi civarında kırbaç cezası uygulamıştır¹²⁵. Hulâsa zaman ve mekanın kutsallığı dikkate alınarak failin durumu, suçu ve şartlara göre uygun bir ta'zîr cezası uygulanacağı İslâm hukukçuları arasında benimsenen bir durumdur¹²⁶.

2-Haram Aylarda Ceza İnfazı

Haram ayların hürmetine riayet bağlamında Zühri (124/742)¹²⁷, Atâ (114/732) ve Ubeyd b. Umeyr (113/731) gibi bazı selef ulemâsı haram olmayan bir ayda işlenen bir öldürme cezasının haram aylarda infaz edilemeyeceği düşüncesindedirler¹²⁸. Buna göre söz gelimi Rebîu'l-evvel ayında öldürülen bir maktûl karşılığı meselâ Muharrem ayında kısas infaz edile-

¹²² İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, III, 277.

¹²³ Nâsir Ali Halîfî, *ez-Zurûfu'l-müşeddede ve'l-muhaffefe fi ukûbeti't-ta'zîr fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Kahire 1412/1992, s. 238-239.

¹²⁴ Takiyyüddîn b. Ahmed Abdülhalîm İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, yy, ts, XXXIV, 180.

¹²⁵ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahavî, *Şerhu maânî'l-âsâr*, Beyrut 1399/1979, III, 153; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X, 343; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, V, 349; Behûtî, *Keşşâfî'l-kanâ'* VI, 34 vd; Muhammed Alâuddîn İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Beyrut 1412/1992, IV, 67; Halîfî, *ez-Zurûfu'l-müşeddede ve'l-muhaffefe*, s. 239.

¹²⁶ Abdulkadir Udeh, *et-Teşrîu'l-cinâi'l-İslâmî*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1415/1994, I/131-132; Abdülazîz Âmir, *et-Ta'zîr fi'l-Şer'iyye'l-İslâmiyye*, Kahire 1954, s. 54-56.

¹²⁷ Abdürrazak en-Nâsirî, *et-Ta'zîr fi'l-Şer'iyye'l-İslâmiyye*, Kahire 1954, s. 54-56.

¹²⁸ Ebû Bekr b. Hemmâm Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef* (thk. Habîbu'r-Rahman el-A'zamî), Meclisü'l-ilmî, I-XI, Beyrut 1970, IX, 303.

¹²⁹ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ*, Beyrut, ts, XI, 152-154.

meyecektir. Bu yaklaşım çoğu bilginler tarafından benimsenmemiş olmakla birlikte bazı fakihler tarafından böyle bir görüşün dillendirilmesi haram aylara ne denli saygı gösterilmesi gerektiğini ortaya koyması bakımından dikkat çekmektedir.

3-Diyetin Ağırlaştırılması

Hanbelî ve Şâfiî fakihleri haram aylarda ikâ edilen bir adam öldürme fiili karşılığı diyetin ağırlaştırılacağı düşüncesindedirler¹²⁹

Şâfiî hukukçularına göre normalde taksirli bir adam öldürmenin diyeti ağırlaştırılmaz. Şu kadar var ki onlar, haram aylarda hataen ikâ edilen bir öldürme fiili ile müessir fiiller karşılığı diyetin ağırlaştırılacağına hükmetmişlerdir. Bu mezhepte kasten adam öldürme fiillerinde diyet zaten ağırlaştırılmıştır¹³⁰. Hanbelî fukahâsı da aynı şekilde adam öldürme fiilinin haram aylarda gerçekleştirilmesi halinde diyetin üçte bir oranında ağırlaştırılacağına hükmetmişlerdir. Şu kadar var ki bazı Hanbelî kaynaklarında kasıtlı-taksirli ayırımı veya adam öldürme-müessir fiil ayırımı yapılmaksızın diyetin ağırlaştırılacağı kaydedilirken¹³¹ bazı Hanbelî kaynaklarında ise sadece taksirli adam öldürmelerde bu ağırlaştırmanın söz konusu olacağı vurgulanmakta ayrıca müessir fiiller karşılığı diyette bir ağırlaştırma yapılmayacağı vurgulanmaktadır¹³².

Mezhepte hakim olan görüşe göre diyet, haram aylarda ikâ edilen sadece taksirli adam öldürme suçları karşılığı ağırlaştırılır. Binâenaleyh kasıtlı adam öldürme veya müessir fiiller karşılığında diyet ağırlaştırılmaz¹³³.

Bu hukukçuların konuya ilişkin gerekçeleri Hz. Ömer ve İbn Abbas'dan rivayet edilen görüşlerdir. Buna göre Hz. Ömer, haremde veya haram ayda adam öldüren veyahut da kan bağı bulunan akrabasını (zî rahm) öldüren kim-

¹²⁹ el-Vezîr Ebu'l-Muzaffer Yahya b. Muhammed b. İbn Hübeyre eş-Şeybânî, *İhtilâfû'l-eimmeti'l-ulemâ* (thk. Yusuf Ahmed), Beyrut 1423/2002, II, 233-235; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, VIII, 135; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdîrahman ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Rahmetü'l-ümme fi'l-hilâfî'l-eimme*, s. 469-470; Udeh, *et-Teşrîu'l-cinâi*, II, 180-181, 202; Muhammed Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, Dâru'l-fikri'l-Arabî, Kahire, ts, s. 516-517; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, VI, 305-306; Şamil Dağcı, *İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı İşlenen Müessir Fiiller*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1966, s. 184.

¹³⁰ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm* (nşr. Mahmûd Mataracı), Beyrut 1413/1993, VI, 147; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, XII, 216; Ebû Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref Nevevî, *Ravdatu'l-tâlibîn*, (Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye), Beyrut, ts, VII, 119-120, 124-125; Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-minhâc* (thk. Ali Muhammed Muavvad-Adil Ahmed Abdulmevcûd), Beyrut 1415/1994, V, 295-297.

¹³¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 500; Şemsüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ebî Ömer Muhammed İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir alâ metni'l-Mukni* (Muğni ile birlikte), 1412/1992, IX, 553-554.

¹³² İbn Müfiih el-Makdisî, *Kitâbü'l-Fürû'*, VI, 18; Ebû İshâk Burhanüddîn İbrahim b. Muhammed İbn Müfiih, *el-Mübdi' fi şerhi'l-Mukni*, Beyrut 1402/1982, VIII, 362; Behûti, *Şerhu Münteha'l-irâdât/Dekâiku uli'n-nühâ* (thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türki), Beyrut 1421/2000, V/99-100; a. mlf, *Keşşâfû'l-kanâ'* VI, 30-31.

¹³³ İbn Müfiih el-Makdisî, *Kitâbü'l-Fürû'*, VI, 18; Alâuddîn Ebi'l-Hasen Ali b. Süleyman Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (thk. Muhammed Hâmid Fakî), Beyrut, ts, X, 75-77; Behûti, *Şerhu Münteha'l-irâdât*, VI, 99-100.

seye tam diyete ilaveten tam diyetin üçte birini de ödemekle hükmetmiş¹³⁴; İbn Abbas da haremde veya haram ayda katledilen bir şahsın diyetinin on iki bin dirhem tam diyet yanında dört bin dirhem ilave edilerek ağırlaştırılacağına¹³⁵ hükmetmiştir¹³⁶. Ayrıca Hz. Osman, Zührî, Katâde, Câbir b. Zeyd, Mücâhid, Tâvûs, Atâ, İbn Müseyyeb, Süleyman b. Yesâr gibi hukukçular da bu düşüncededirler¹³⁷. Hatta Hz. Osman, sadece haram ayda katledilen bir insana ödenecek diyeti ağırlaştırmakla kalmamış, başkasına ait kayıp bir deve haram aylarda yanında telef olan kişiyi o hayvanın bedeli yanında kusur veya ihmali nedeniyle ayrıca kıymetinin üçte birini ödemekle de yükümlü tutmuştur¹³⁸.

Şafîi hukukçular haram aylarda vâki olan bir adam öldürme fiili karşılığında diyetin ağırlaştırılacağı bağlamında ayrıca Bakara 217.ayeti ile Tevbe 36.ayetini de delil getirmişlerdir. Ayrıca haram ayda işlenen bir katil suçu nedeniyle diyetin ağırlaştırılacağına dair icmâ bulunduğunu da iddia etmişlerdir¹³⁹.

Bununla birlikte İbn Ebî Leylâ, Ebû Hanîfe ve Hanefî fukahâsı¹⁴⁰ ile Mâlikî fukahâsı haram aylarda işlenen bir öldürme fiili nedeniyle diyetin ağırlaştırılmayacağı düşüncesindedirler¹⁴¹. Bu hukukçuların gerekçeleri de şöyledir:

a) “و دية مسلمة الى اهله” ayetinde¹⁴² diyet mutlak olarak gelmiştir. Dolayısıyla bu ayet, başka değil sadece takdir edilen diyetin ödenmesini gerektirmektedir. Usûl’de kural gereği tahsis eden bir delil bulunmadığı sürece ayetin umûmu üzerine hamledilmesi gerekir. Burada ayeti tahsis eden bir delil bulunmamaktadır.

b) Kıyas açısından meseleye bakılacak olursa, diyet deneni tazminat bir adam öldürme fiili karşılığı öngörülen bir cezadır. Keffârette olduğu gibi harem veya haram ayda bu cinayetin işlenmiş olması diyetin ağırlaştırılmasını gerektirmez. Çünkü keffâret Allah hakkı, diyet ise kul hakkı kapsamındadır. Allah hakkı olan keffâret, harem ve haram aya istinaden ağırlaştırılmayınca kul hakkına giren diyetin ağırlaştırılması öncelikli olarak söz konusu olamaz¹⁴³.

¹³⁴ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, IX, 301; Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ), Beyrut 1414/1994, VIII, 124.

¹³⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* VIII, 125.

¹³⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, XII, 218; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 500 vd; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebîr*, IX, 553-554; Behûfî, *Keşşâfû'l-kanâ'* VI, 30-31; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr şerhu Müntekâ'lahbâr*, Kahire 1413/1993, VII, 96-97.

¹³⁷ Abdurrezzâk, *a.g.e.*, IX, 298-301.

¹³⁸ (عبد الرزاق عن ابن جريج عن ابن شهاب عن أبان ابن عثمان قال: رأيت عثمان ب رجل ضم إليه ضالة رجل في الشهر الحرام، فأصيبت عنده، ففرمها ومثل ثلث منها). Abdurrezzâk, *a.g.e.*, IX, 302; Muhammed Revvâs Kal'acî, *Mevsûatü fikhî Osman b. Affân*, Beyrut 1404/1983, s. 107.

¹³⁹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, XII, 218-219; Dimaşkî, *Rahmetü'l-ümme*, s. 469-470.

¹⁴⁰ Tahavî, *Muhtasarü İhtilâfî'l-fukahâ* (İhtisâr eden: Ebû Bekr Cessâs; thk. Abdullah Nezîr Ahmed), Beyrut 1416/1995, V, 91-92; Zemahşerî, *Ruûsü'l-meşâil* (thk. Abdullah Nezîr Ahmed), Beyrut 1408/1987, s. 470-471.

¹⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, VIII, 135.

¹⁴² Nisâ (4), 92.

¹⁴³ Bâcî, *el-Müntekâ şerhu'l-Muvattai'l-İmâm Mâlik*, Beyrut 1332, VII, 107.

D-İbadetler Açısından Haram Aylar

Haram aylarla ilgili ahkâmın önemli bir boyutunu bu aylarda ifa edilecek ibadetler oluşturmaktadır. Haram aylar bütünüyle ibadete yoğunlaştırıldığı aylardır. Çünkü hac vecibesi bu aylarda ifa edilmekte, bu aylarda daha fazla umre yapılmaktadır. Ayrıca Kurban vecibesi de haram aylar arasında yer alan Zilhicce ayında ifa edilmektedir¹⁴⁴. Bahse konu aylarda gerek ihlal gerekse itaatlerin karşılığı kat kat olunca bu ayda ifa edilecek ibadet ve taatlere ayrı bir özen gösterileceği açıktır.

Fıkıh kitaplarında bu aylarda yapılacak ibadet ve taatlere geniş yer verilmiştir¹⁴⁵. Şimdi ana hatlarıyla bu ayların faziletlerine ve bu aylarda yapılacak ibadet ve taat çeşitlerine bakalım:

1-Muharrem

Muharrem ayı kamerî ayların ilkidir. Fazileti konusunda çok rivayetler bulunmaktadır.

Bir hadiste Hz. Peygamber, “*Ramazan orucundan sonra, tutulan oruçların en faziletlisi Allah’a izafet ile şerefleendirilen Muharrem ayındaki oruçtur*”¹⁴⁶ buyurmuştur¹⁴⁷.

Haram ayların hangisinin daha faziletli olduğu hususunda ulemâ arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Yukarıda geçen hadise istinaden Hasan Basrî ve bazı bilginler Muharrem ayının daha kutsal olduğu görüşünü taşırken Saîd b. Cübeyr ve bazı bilginler Zilkâde veya Zilhicce’nin bazı Şafîî ulemâsı¹⁴⁸ ise Receb ayının daha kutsal olduğu düşüncesindedirler. Fakat İbn Receb, Şafîîlerin bu düşüncesinin merdûd olduğunu söylemektedir. İbn Receb’e göre en faziletli ayın Zilhicce olduğuna dair görüş daha açık olan (azhar) olan görüştür¹⁴⁹.

Muharrem ayının “Allah’ın ayı” olarak nitelenmesi ve Allah’a izafe edilmesi, onun şerefine ve kutsallığına delâlet eder. Çünkü Hz. Allah, kendisine sadece yarattıklarından özel olanları izâfe etmiştir. Bu cümleden olarak Hz. Muhammed, İbrahim, İshak, Yakup ve başka peygamberleri kendi kulları olarak nitelemiştir. Allah’ın evi, Allah’ın devesi gibi izafeler de bu kapsamdadır. Bütün bu izafeler Allah’ın onlara attettiği kutsiyet ve değeri ifade

¹⁴⁴ Duman, *Beyânü'l-Hak*, III, 565.

¹⁴⁵ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Beyrut 1402/1982, I, 237, 361.

¹⁴⁶ أفضل الصلاة بعد رمضان شهر الله المحرم، وأفضل الصلاة بعد الفريضة صلاة الليل “Savm”, 55; İbn Mâce, “Siyâm”, 43.

¹⁴⁷ Geniş bilgi için bk. M. Kâmil Yaşaroğlu, “Muharrem”, *DİA*, XXXI, 4-5; Hüseyin Algül, *Mübârek Gün ve Geceler*, Işık Yayınları, İzmir, 2008, s. 99-100.

¹⁴⁸ Şirbînî, Ramazan orucundan sonra en faziletli orucun Muharrem orucu olduğunu beyan etmektedir. Bk. Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 187.

¹⁴⁹ İbn Receb el-Hanbelî, *Letâifü'l-meârif*, s. 37-125.

etmektedir. Muharrem ayı da Allah'a nisbet edilince bu ayda tutulan oruç da Allah'a izafe edilmiş olmaktadır¹⁵⁰.

Müslümanlar tarafından mübârek kabul edilen Âşûrâ günü de Muharrem ayı içerisinde yer almaktadır. Muharrem ayının onuncu gününe tekâbül eden bu günde tarih boyunca pek çok önemli olayın meydana geldiği rivayet edilmektedir. Bu olaylardan öne çıkanları saymak gerekirse; Nuh (a.s.)'un gemisinin tufandan kurtulup Cûdî dağının tepesine oturması bu güne rastlar. Bilindiği gibi bu olay, Hz. Nuh'a inananların bir gemi vasıtasıyla kurtulduğu ve inkarcıların da bütünüyle yok olup gittiği bir olay olmuştur. Bunun yanında, Hz. Adem'in tevbesi, Hz. İbrahim'in ateşten kurtulması ve Hz. Yakub'un oğlu Hz. Yusuf'a kavuşması bu güne rastlar. Yine Muharrem ayının onaltıncı günü Kudüs kible tayin edilmiş, on yedinci günde ise "Fil ashâbı"nın gelmiştir¹⁵¹. Ayrıca bazı kaynaklarda bu günde Hz. Yunus'un balığın karnından çıkarıldığı, Hz. Mûsa ve Hz. İsrâ'nın bu günde dünyaya geldiği, Hz. İsrâ'nın bu günde semaya yükseltildiği, Hz. Süleyman'a mülk verildiği, Hz. Dâvûd'un bu gün tevbesinin kabul edildiği, Hz. Peygamber'e geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiğine dair teminat verildiği ve hatta Hz. Peygamber'in Mekke'den Medîne'ye bu gün hicret ettiği kaydedilmektedir. Şu kadar var ki bahse konu vak'alara gerek Kur'ân gerekse hadislerde yer verilmiş olmakla birlikte bu olayların Aşûre günü gerçekleştiğine dair iddialar mesnetten yoksundur. Bir kısmı da tarihi gerçeklere aykırıdır¹⁵².

Bu faziletlerine istinaden Aşûre gününde oruç tutmak sünnet veya müstehap sayılmıştır¹⁵³. Bu oruç hadislerde teşvik edilmiştir¹⁵⁴. Yine Hz. Peygamber, Aşûre orucunun gelecek aşûreye kadar kefarete olacağını ifade etmiştir¹⁵⁵. Bu hadis, aşûre orucunu bir yıl boyunca işlenen küçük günahlara keffâret olacağı, şayet büyük günah işlemiş ise günahın cezasının hafifletileceği şeklinde yorumlamışlardır¹⁵⁶.

¹⁵⁰ Mâverîdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, III, 474; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 115; İbn Receb el-Hanbelî, *Letâifü'l-meârif*, s. 38-39; M. Yaşar Kandemir-İ. Lütfü Çakan-Raşit Küçük, *Riyâzu's-sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1998, V, 521-522.

¹⁵¹ Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Âşûrâ", *DİA*, IV, 24-26; Metin Bozkuş, "Aşûre Günü, Muharrem Mâtemi/Orucu ve Sivas'ta Aşûre Uygulamaları", *CÜİFD*, XII/1, 2008, s. 35. "Âşûrâ" *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, XXIX, 219-221; Algül, *a.g.e.*, s. 100-104.

¹⁵² İbn Receb el-Hanbelî, *Letâifü'l-meârif*, s. 60-61; Bozkuş, "Aşûre Günü", *CÜİFD*, XII/1, s. 36;

¹⁵³ Mâverîdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, III, 473; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 113; *el-Fetâvâ'l-Hindîyye* [Ebu'l-Muzaffer Muhyiddin Muhammed Bahadır Alemgîr tarafından, Şeyh Nizam başkanlığında bir komisyona hazırlanmıştır.], Beyrut 1421/2000, I, 222; Şirbîni, *Muğnî'l-muhtâc*, II, 183; Behûtî, *Keşşâfû'l-kanâ*, II, 337 vd; Uleyş, *Minehu'l-celîl*, II, 119-120.

¹⁵⁴ Buhârî, "Savm", 69; Müslim, "Siyâm", 127, 128; Ahmed b. Hanbel, III, 340, 348, 422.

¹⁵⁵ Ebû Dâvûd, "Savm", 53; Tirmizî, "Savm", 47; İbn Mâce, "Siyâm", 41; Ahmed b. Hanbel, V, 308-311.

¹⁵⁶ Bk. Gazâlî, *İhyâ*, I, 237; İbn Receb el-Hanbelî, *Letâifü'l-meârif*, s. 55-56; "Âşûrâ" *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, XXIX, 221; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, II, 590; Mahmut Kaya, *Kutsal Günler ve Geceler*, İstanbul 2006, s. 21-26.

Hız. Peygamber Medîne'ye geldiğinde Yahudiler'in aşûre günü oruç tuttıklarını görmüş, bunun üzerine "Biz Hız. Mûsâ'ya onlardan daha yakınız"¹⁵⁷ buyurarak aşûre orucunun tutulmasını tavsiye etmiştir¹⁵⁸.

Hanefîler Muharrem ayının sadece onuncu gününü yani aşûrenin oruçlu geçirilmesini tenzîhen mekruh görürler¹⁵⁹.

Bunun yanında ayrıca hadise istinaden¹⁶⁰ sadaka vermek ve aile efradına genişlik sağlayacak maddî katkı ve tasarruflarda bulunmak da son derece sevap kabul edilmiştir¹⁶¹. Bunun dışında aşûre gününü kutlamak amacıyla özel olarak toplanmak ise bidat olup dini dayanaktan yoksundur¹⁶².

2-Receb

Receb ayı, üç aylar olarak bilinen (Receb, Şa'bân ve Ramazan) kutsal ayların ilkidir. Recep ayı bünyesinde Regâib ve Mi'râc gibi iki mübarek geceyi barındırmaktadır. Regâib kandili Receb ayının ilk Cuma gününe¹⁶³, Mirâç ise kuvvetli görüşe göre Hicretten bir buçuk yıl önce Receb ayının yirmi altısını yirmi yedinci gününe bağlayan gecesine tekâbül etmektedir¹⁶⁴.

Hız. Peygamber üç ayların başlangıcı olan Receb ayı girdiğinde "Allahım! Receb ve Şabanı hakkımızda hayırlı kıl ve bizi Ramazana erıştır"¹⁶⁵ diye dua ederdi.

Receb ayında yapılacak ibadetler arasında namaz oruç¹⁶⁶ ve umre gibi ibadetler sayılmış olmakla birlikte¹⁶⁷ esasında Recep ayında yapılması istenen bu aya özgü özel bir namaz yoktur. Recebin ilk Cuma günü olan Regâib gecesi kılınacağı söylenen regâib namazının mendub olduğunu söyleyen fakihler bulunmakla

¹⁵⁷ Buharî, "Savm" 69, "Enbiya" 24, "Menâkıbu'l-ensâr", 52, "Tefsir Yûnus" 1, Tâhâ 2, Müslim, "Sıyâm" 126-130; Ebu Dâvud, "Savm", 63; İbn Mâce, "Sıyâm", 41; Dârimî, "Savm", 46, Ahmed b. Hanbel, I, 291, 310, 236, 240.

¹⁵⁸ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 53-54.

¹⁵⁹ Kâsânî, *Bedâi'*, II, 79; Alâuddîn Muhammed b. Ali Haskefî (1088/1677), *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebâr*; (Reddü'l-muhtâr'ın kenarında), Beyrut 1412/1992, II, 375; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 375; *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, I, 222; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, II, 584; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmîhali*, İstanbul 1998, s. 420.

¹⁶⁰ Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir* (nşr. Hamdi Abdülmecid es-Selefi), Dühük, 1404/1983, X, 77; Ebu'l-Hasen Nuruddîn Ali b. Ebîbeker Heysemî, *Mecmaü'z-zevâid*, Beyrut 1408/1988, III, 179. Bu hadis gayri mahfûzdur. Bk. Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevdüa* (thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî) Beyrut 1380, s. 98.

¹⁶¹ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 59-60; Kaya, *a.g.e.*, s. 25-26.

¹⁶² Bk. "Âşûrâ" *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, XXIX, 221; Kaya, *a.g.e.*, s. 21-26.

¹⁶³ Algül, *Mübarek Gün ve Geceler*, s. 57-58.

¹⁶⁴ Algül, *a.g.e.*, s. 58-62.

¹⁶⁵ Şevkânî, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, III, 474; Ahmed b. Hanbel, I, 259.

¹⁶⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, III, 474; *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, I, 222; Uleyş, *Minehu'l-celil*, II, 119-120.

¹⁶⁷ İbn Receb el-Hanbelî, *Letâifü'l-meârif*, s. 131.

birlikte¹⁶⁸ bu namazın fazileti hakkındaki rivayetler asılsızdır¹⁶⁹. Cumhura göre bu namaz bidattir. Bu namaz hicrî dördüyz yılından sonra ortaya çıkmıştır¹⁷⁰.

Yine hususiyle Receb ayında oruç tutmanın faziletine dair Hz. Peygambere izafe edilen hadisler sahih değildir¹⁷¹. Bu konuda Hz. Peygamber'e isnat edilen haram ayların tamamı için geçerli olan "haram aylarda üç gün oruç tut sonra bırak"¹⁷² meâlindeki hadisi de zayıftır¹⁷³.

Receb ayının 27. gecesine tekâbül eden Mi'râc gecesi on iki rekat nafile namaz kılınması bazi âlimlerce müstahsen görülmüştür¹⁷⁴. Ayrıca Hz. Ömer, İbn Ömer ve Hz. Aişe ve seleften (bir çoğunun) Receb ayında umre yaptıkları belirtilmektedir¹⁷⁵. Hz. Peygamber'in de bu ayda umre yaptığı bildirilmiş¹⁷⁶ olmakla birlikte Hz. Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in Receb ayında umre yapmadığını ifade etmiştir¹⁷⁷.

Kaynaklarda Receb ayının, haram aylardan olması hasebiyle hayır ve bereketlerin anahtarı olduğu, bunun için de bu ayı boş geçirmenin uygun olmadığı belirtilmiştir. Ancak bu ayda tutulacak oruçların ve kılınacak namazların sahih hadislerle belirlenmiş ibadetler olmadığını dikkatten uzak tutmamak gerekmektedir¹⁷⁸.

3-Zilkâde

Hz. Peygamber, bütün umrelerini Zilkâde ayında gerçekleştirmiş-tir¹⁷⁹. Vedâ haccının umresinin ihramına da yine Zilkâde ayında girmiştir¹⁸⁰. Ayrıca İbn Ömer, Hz. Aişe ve Atâ Zilkâde ve Şevvâl'de yapılan umrelerin Ramazan umresinden daha faziletli olduğunu söylemişlerdir¹⁸¹.

Yine cumhura göre Hz. Mûsa kavmine söz verdiği kitabı vermesi için Allah'a münâcât için Tûr'a Zilkâde ayında çıkmış, bu otuz günlük süre Zilhicce'nin on günü ile kırka iblâğ edilmiştir¹⁸².

¹⁶⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 26; Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz yayıncılık, İstanbul 1995, II, 243; Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, s. 357.

¹⁶⁹ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 47-50.

¹⁷⁰ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 131; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 187.

¹⁷¹ Şevkânî, *a.g.e.*, s. 101; a. mlf, *Neylû'l-evtâr*, IV, 292-293.

¹⁷² Ebû Dâvûd, "Savm", 55; İbn Mâce, "Sıyâm", 43.

¹⁷³ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 131.

¹⁷⁴ Gazâlî, *İhyâ*, I, 202; Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, s. 357; Akyüz, *a.g.e.*, II, 243.

¹⁷⁵ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 133.

¹⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, II, 73.

¹⁷⁷ İbn Mâce, "Menâsik", 47.

¹⁷⁸ <http://www.ebubekirsifil.com/index.php?sayfa=detay&tur=makale&no=10%20-%202027k%20->; Ebubekir Sifil, "Üç Aylar Kültürü Üzerine", 1 Nisan 2009.

¹⁷⁹ اعتمر أربع عُمر، كلين في ذي القعدة إلا التي مع ححه Müslim, "Hac", 35. Ayrıca bk. İbn Mâce, "Menâsik", 46.

¹⁸⁰ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 286.

¹⁸¹ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 287.

¹⁸² Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vil'l-Kur'ân*, VI/10, s. 47-48; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 243; İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 287; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2275.

4-Zilhicce

Fecr suresinde zikri geçen *leyâli aşr*¹⁸³ geçen on günün Zilhiccenin ilk on günü olduğu ifade edilmiştir¹⁸⁴.

Hz. Peygamber, Zilhicce'nin ilk on gününü kastederek malı ve canıyla savaşıp da şehid düşen hariç, cihad da dahil Allah katında bu günlerde işlenen salih amellerden daha makbul ve sevimli bir amel olamayacağını vurgulamıştır¹⁸⁵. Bu hadise göre bu günlerde yapılan amellerin, istisnasız bütün diğer günlerde yapılan amellerden daha hayırlı olduğu anlaşılmaktadır¹⁸⁶. Ayrıca bu hadis, Zilhicce'nin ilk on gününde yapılan oruç, namaz, zikir, tesbih, ikram, yedirme içirme vs. bütün salih amellerin sevabının kat kat olacağını göstermektedir¹⁸⁷. Bu cümleden olarak Arefeden önce Zilhiccenin sekiz günü oruç tutmak müstehaptır (nafile/tatavvudur)¹⁸⁸. Zilhicce'nin dokuzuncu gününe tekâbül eden arefe günü orucunun hac yapmayanlar bakımından müstehap olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Hac yapanlar için ise bu gün oruçlu tutmak cumhura göre mekruh kabul edilmiştir. Yani cumhur bizzat hac yapanların bu gün oruç tutmamalarının müstehap olduğunu ifade etmişlerdir. Gerekçeleri de hac vecibelerini ifa dolayısıyla hacı adaylarının zafiyete uğrayabilme düşüncesidir. Böyle bir endişe olmaması durumunda Hanefî fakihleri arefe günü oruç tutmanın da müstehap olduğuna hükmetmişlerdir¹⁸⁹.

Bu günlerde yapılacak ibadetlerin ve iyiliklerin cihad ile kıyaslanması ve şehid olduğu için geri dönmeyen kimsenin cihadı hariç diğer cihadlardan dahi faziletli olduğuna vurgu yapılması bu günlerin önemini belirtmeye yeterlidir¹⁹⁰.

Diğer taraftan Zilhiccenin ilk on günü Beytullah'ı ziyaret günleridir. Bu günler namaz, oruç, sadaka ve hac gibi temel ibadetlerin bir araya geldiği günlerdir. Bu itibarla bu günlerde yapılacak ibadetler diğer günlerdeki farzlarda; nafileler diğer günlerdeki nafilelerden daha faziletlidir¹⁹¹. Hac ayı olması nedeniyle Gazâlî, haram aylar içerisinde en faziletli olanın Zilhicce olduğu görüşündedir. Hac menâsikinin ifa edildiği belirli ve sayılı günler

183 Bk. Fecr (89), 2.

184 Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5791-5793; Kandemir-Çakan-Küçük, *Riyâzu's-sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, V, 529-530

185 قال رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم: "ما من أيام العمل الصالح فيها أحب إلى الله من هذه الأيام- يعني أيام العشر- قالوا يا رسول الله ولا الجهاد في سبيل الله، قال ولا الجهاد في سبيل الله إلا رجل خرج بنفسه وماله فلم يرجع من ذلك بشيء.

Buhârî, "İydeyn", 11; Ebû Dâvûd, "Savm", 61.

186 İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 289.

187 İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 290-293.

188 *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, I, 222; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, II, 590; Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, II, 391.

189 Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, III, 81; Kâsânî, *Bedâi'*, II, 79; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 114-115; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, II, 589-590; Akyüz, *a.g.e.*, II, 389-390.

190 Kandemir-Çakan-Küçük, *Riyâzu's-sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, V, 529-530.

191 Kandemir-Çakan-Küçük, *a.g.e.*, V, 529-530.

(eyyâm-ı malûmat ve ma'dûdât) bu aydadır¹⁹². İbn Abbâs da Hz. Peygamber'in sadece Zilhicce ayında umre yaptığını söylemiştir¹⁹³.

Cumhur, haram aylarda oruç tutmanın müstehap olduğuna hükmetmişlerdir. İbn Ömer, Hasan Basrî, Ebû İshâk es-Sebî gibi seleften bazılarının haram ayların tamamında oruç tuttıkları nakledilmektedir¹⁹⁴. Sevrî de haram aylarda oruç tutmayı seviyorum, demiştir¹⁹⁵. Bununla birlikte Hanbelî fukahâsı, yukarıda geçen hadise istinaden bu orucu sadece Muharrem ayında tutulanla sınırlandırmışlardır. Ayrıca Hanefîlere göre ise her haram ayda Perşembe, Cuma ve cumartesi olmak üzere üç gün oruç tutmak müstehaptır¹⁹⁶.

İbadetler fikhî bakımından haram aylar konusunu noktalarken ayet ve sahih sünnete dayanmadığı sürece belli zaman veya mekanlara özgü ibadet ihdas etmenin ve bunu gerekli görmenin İslâmî usûl ve esaslara aykırı olduğunu vurgulamalıyız¹⁹⁷. Çünkü ibadet koyma yetkisi sadece Allah'a ve O'nun izni ile Hz. Peygamber'e aittir (العبادة لا تصدر الا عن وحى)¹⁹⁸. Bu itibarla temel kaynaklarda olmayan bir ibadeti öngörmek ve empoze etmeye çalışmak hangi niyetle olursa olsun son derece tehlikelidir. Bunun dışında icbar etmemek koşuluyla bütün nafil ibadetlerin kapısı açıktır. Esasında farz olan vecibeler dışında bir mü'mini manevî olarak yüceltecek olan da salt Allah rızasını kazanmak amacıyla kendi içinden gelerek yapacağı bütün çeşitleriyle nafil ibadetlerdir¹⁹⁹.

E-Haram Ayların Tarihselliği Sorunu

Tarihselci yorumu benimseyen kimi müellifler, haram aylarda savaşma yasağı ile ilgili hükümlerin de tarihsel olduğunu iddia etmişler bu meydana şu görüşlere yer vermişlerdir:

Kur'ân'daki cüz'î (tikel-kısmî) ahkâm, gelecekteki müslümanların tamamının pratik hayatlarındaki problemlerine çözüm teşkil etmesi amacıyla değil, ilk nesil müslümanların sorunlarını halletmek maksadıyla vaz' edilmiştir. Bu konuda örnekler çoktur. Haram aylarda savaşma konusu da bu cümledendir. Haram aylarda savaşmamak Araplara özgü yerel-tarihsel bir örfdür; barışın tesisi yolunda çaba sarfetmek ise tarih-üstü değer içeren bir

¹⁹² Gazâlî, *İhyâ*, I, 237.

¹⁹³ İbn Mâce, *Menâsik*, 46; Ahmed b. Hanbel, II, 143.

¹⁹⁴ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 131, 285.

¹⁹⁵ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 131, 286.

¹⁹⁶ *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, I, 222; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, IV, 285-293; Zubaylî, *a.g.e.*, II, 591; "Savm", *el-Mevsûatül-fikhîyye*, XXVIII, 95; Akyüz, *a.g.e.*, II, 391.

¹⁹⁷ Bk. Şûrâ, 42/21; Buhârî, "Sulh", 5; Müslim, "Akdiye", 17; İbn Mâce, "Mukaddime", 2; Ahmed b. Hanbel, VI, 270 (من أحدث في أمرنا هذا ما ليس منه فهو رد).

¹⁹⁸ "İbâdet", *el-Mevsûatü'l-fikhîyye*, XXIX, 257.

¹⁹⁹ "وما يزال عيدي يتقرب إلي بالتواقل حتى أحبه فإذا أحبته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ويده التي يبطش بها ورجله التي يمشي بها وإن سألني لأعطينه ولئن أريدت لأعزله". Buhârî, "Rikâk", 38; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 256.

erdemdir. Bu cümleden olarak haram aylarda savaşma ile ilgili sorulan soruya verilen cevap, evrensel anlamda bütün insanlığı tatmin edici bir cevap olmayıp soruyu soranların niyetlerini göz önünde bulunduran siyasî dolayısıyla konjonktürel bir cevaptır. O halde bu konunun Kur'ân'da geçmesinden çok o konuya hangi amaçla yer verildiği önem arz etmektedir. Vahiy sürecinde haram aylarda savaşılması bir sorun olmasaydı ilgili pasajlar Kur'ân'da yer almış olmayacaktı²⁰⁰.

Bu iddialara cevap niteliğinde şunlar söylenmiştir:

Tarihsel bir olaya müdahale eden Tevbe, 9/36-37. ayetlerinin tarihsel olanla evrensel olan arasında kurduğu ilişki biçimi ilginçtir. Diğer taraftan kâinât yaratılırken Allah'ın, kendisine göre kurduğu yasa ile din ve helal haram arasındaki ilişki de çarpıcıdır. Şu açıktır ki; tarihsel bir olay, evrensel yasaya göre cevabını bulmuştur; ilahi yasa tarihsel değildir ve sürekli değişmekte olan tarihin üzerinde durmaktadır²⁰¹.

Haram aylarda savaş yasağı ile ilgili hüküm, ta Hz. İbrahim ve Hz. İsmail döneminden beri kabul görmekte ve uygulana gelmektedir. Hz. Peygamber'e kadar bu hükmün binlerce sene muhafaza edilerek korunması ve sorulan soru üzere hükmün teyid edilmesi üstelik "bu dosdoğru dinin hükmüdür" buyurulmuş olması (Tevbe, 9/36), bu hükmün dine izafe edilmesi, bahse konu aylardaki savaş yasağının tarihi değil evrensel olduğunu sarahaten göstermektedir²⁰². Ayrıca Bakara, 217. ayeti mahalli gibi görülebilecek bir meseleyi, bu konudaki mahalliliği de ihmal etmeden tarih üstü hükümlere dönüştürmektedir. Çünkü bu ayette soru üzerine haram aylarda savaşmanın büyük günah olduğuna vurgu yapılmış, bununla birlikte özen gösterilmesi gereken daha önemli hususlara dikkat çekilmiştir ki o da Allah'ı inkar, onun yolundan alıkoymak ve fitne belasıdır. Dolayısıyla bu ayetin ihtiva ettiği hükümlerde tarihsellik aramak isabetsizdir²⁰³.

Bahse konu ayetlere şöyle de bakılmalıdır:

Bakara, 2/217. ayetinden bir önceki ayet, müslümanlara savaş emri ni haber vermektedir. Bakara 216. ayetinde savaşın zorunluluğu belirtilmiş fakat buna dair usûl ve esaslar açıklanmamıştır. Bu hususlar Medine döneminde müslümanlarla müşrikler arasında cereyan eden savaş haline paralel olarak açıklanmaya başlanmış bu cümleden olarak da haram aylarda savaş yasağının aynen devam ettiğine vurgu yapılmıştır²⁰⁴...Haram aylar hakkın-

²⁰⁰ Ömer Özsoy, *Kur'ân ve Tarihsellik Yazıları*, Kitâbiyât, Ankara 2004, s. 59-60; Mustafa Öztürk, "Kur'an'ın Tarihsel Bir Hitap Oluşu Keyfiyeti", *İslâmî İlimler*, Yıl 1, Sayı 2, Güz 2006, s. 63, 72, 76.

²⁰¹ Şevket Kotan, *Kur'an ve Tarihselcilik*, Beyan Yayınları, İstanbul 2001, s. 296-297.

²⁰² Salim Öğüt, *Modern Düşüncenin Kur'an Anlayışı*, Nûn Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 123-124

²⁰³ Öğüt, *a.g.e.*, s. 247-248; Kadir Canatan, *Kur'an'da Hz. Peygambere Sorulan 13 Soru*, Beyan Yayınları, İstanbul 2005, s. 79-81.

²⁰⁴ Canatan, *a.g.e.*, s. 82.

da sorulan soru tarihsel ve dönemseldir. Böyle bir geleneğe sahip olmayan toplumda elbette böyle bir soru sorulamaz. Kur'ân, böyle bir soruyla, kadim bir geleneğe bağlı olarak yaşayan Arapların zihninde doğan bir bulanıklığı açıklığa kavuşturmuştur. Bir tarafta ta Hz. İbrahim'den beri süregelen bir gelenek diğer tarafta somut bir olaya binaen müşriklerin karşı propagandaları böyle bir problemin o anda çözümünü gerektiriyordu. Nitekim gelen ayet bu konuya çözüm getirmişti²⁰⁵.

Tarihselci yorumu benimseyen müellifler nüzûl sebeplerini tarihselliğin meşruiyeti için bir gerekçe olarak göstermektedir. Bu yaklaşıma göre o dönemin ihtiyacına göre bir takım sorular sorulmuş, bu sorulara çözüm olarak ayetler nâzil olmuştur. Hal böyle olunca o dönemin gerektirdiği bir ihtiyaca binaen sunulan bir çözümün evrensel ve ebedî olduğu iddiası isabetli değildir²⁰⁶.

Bu iddialar da şu şekilde cevaplandırılmıştır:

Aslanan, Şâri'in hitâbıdır, nassdır. Sebebin olup olmaması önemli değildir. Şâriin hitabı ise geneldir. Sebeb, hitâbın gelmesi için sadece bir vesiledir. "Sebeb" yani olay veya soru vâki olmasaydı, o ayet inmeyecekti şeklinde bir anlayış isabetli değildir. Nitekim Zerkeşi bu konuda şöyle demektedir. "Ashop ve tâbiûn, 'şu ayet şu sebeple indi', dediklerinde, o sebep olmasaydı o ayet inmeyecekti, anlamını değil aksine 'o ayet o hükmü taşıyor', anlamını kastediyorlardı"²⁰⁷. Buna göre sebep; sorulan soru ve meydana gelen olay gerçekleşmemiş olsaydı bile o konuda bir hüküm indirilecekti; ancak o hükmün inmesine soru veya olayın meydana gelişi denk düşmüş olmaktadır. Nitekim ayetin nüzûlüne sebep olan olay veya soran kişi tek olmakla beraber akabinde nâzil olan ayetler çoğul sıygası ile veya genel nitelikli lafızlar şeklinde nâzil olmuştur. Öte yanda sebep dikkate alınmasa bile ayetin hükmü ve verdiği mesaj doğrudan anlaşılabilir. Ayrıca sahabe ve tabiûnun bir sebep veya olay üzerine inen ayeti genele teşmil edip uyguladıkları konusunda icmâ vardır. Dolayısıyla hüküm sadece sebebe münhasır kılınmamıştır²⁰⁸.

Haram aylarda savaş yasağının tarihsel olduğu iddiaları karşısında ayrıca şunları söyleyebiliriz: Kur'ân'da haram aylar ve bu aylarda savaşı yasaklayan ayetlerin vurgusundan bu hükmün tarihsel olmadığı görülmek-

²⁰⁵ Canatan, a.g.e., s. 83.

²⁰⁶ Muhammed Âbid Câbirî, *Yeniden Yapılanma (çev.: Pala-Çıkar)*, s. 58-60; a. mlf, "Çağdaş Dünyada 'Şeriat'ın Tatbiki' Problemi" çev.: Abdullah Şahin, *İslâmiyât (Şeriat Dosyası Özel Sayısı)*, Ekim-Aralık, 1998, c: I, Sayı: 4, s. 36-40.

²⁰⁷ وقد عرف من عادة الصحابة والتابعين ان احدهم اذا قال: "نزلت هذه الآية في كذا" فانه يريد بذلك ان هذه الآية يتضمن هذا الحكم؛ لا ان هذا كان السبب في نزولها. Bedrüddîn b. Bahâdir Zerkeşi, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân* (thk. Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşli, Cemal Hamdi ez-Zehabi, İbrahim Abdurrahman el-Kürdî), Beyrut 1415/1994, I/126.

²⁰⁸ İsmet Ersöz, "Kur'ân ve İlmu Esbâb-ı Nüzûl", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları* III, İSAV, İstanbul 2002, III, 322. Bu konuda etraflı bir bilgi için ayrıca bk. Ömer Kara, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında 'İtibâr, Sebebin Husûsîliğine Değil, Lafzın Umûmîliğinedir' İlkesine Usûlcülerin Metodolojik Yaklaşımları* (Yayınlanmamış Doktora tezi, AÜSBE, Van, 2001.

tedir. Şöyle: Bu uygulama Hz. İbrahim ve İsmail dönemlerinden beri uygulanana gelen bir olgudur. Asırlar boyu devam eden bir uygulamanın sadece Cahiliye Dönemi Araplarına özgü tarihsel bir olgu olduğunu iddia isabetli değildir. Nüzûl döneminde bu aylarda savaşmanın hükmü sorulunca bu hükmün aynen devam ettiği teyid edilmiştir. Böylece hem tereddütler izale edilmiş hem de bu aylarda savaşma izni verilmesi yönündeki muhtemel beklentiler boşa çıkarılmıştır. Altı ayrı Kur'ân ayetinde bu ayların konu edilmesi ve savaş yaşağına riayet edilmesinin vurgulanması, Hz. Peygamber'in müteaddit hadislerinde bu aylara dikkat çekmesi bahse konu savaş yaşağının tarihsel olmadığını ve neshedilmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in Vedâ Haccı hutbesinde ayların gerçek konumuna dikkat çekmesi, bu çerçevede haram ayları sayması, haram aylarda savaş yaşağının kaldırıldığını ima dahi etmemesi de haram aylarda savaş yaşağının aynen devam ettiğini göstermektedir.

Diğer taraftan bilindiği üzere haram aylar aynı zamanda yoğun olarak hac, umre, kurban gibi ibadetlerin yapıldığı zaman dilimleridir. Bu ibadetlerin selametle ifa edilmesi, barış ortamını gerekli kılmaktadır. Savaş halinde bu ibadetlerin yapılamayacağı veya en azından akamete uğrayacağı açıktır. Bahse konu ibadetlerin ve diğer faaliyetlerin gönül huzuru içerisinde ifası için barış ortamı şarttır. Bu da savaşın yasaklanmasıyla mümkündür.

Bilindiği üzere Tevbe suresinde haram aylardan bahseden ayette "işte dosdoğru din budur"²⁰⁹ ifadesi yer almaktadır. Benzer ifadeler Kur'ân'ın farklı surelerinde de yer almaktadır²¹⁰. Bu ifadelerin geçtiği ayetlerde dinin esasını teşkil eden inanç, ibadet ve değişmez hükümlerine dikkat çekilmektedir. Haram aylarla ilgili hükümler ki savaş yaşağı da bu hükümlerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır, bu "doğru dinin" kapsamında yer almaktadır. Hal böyle olunca bu ahkamda tarihsellik iddiası isabetli gözükmemektedir.

DEĞERLENDİRME

İslâm'da yegâne kutsal varlık Allah'tır. Allah'dan başka özü itibariyle hiçbir kutsal varlık ve eşya yoktur. Bazı kişi, zaman, mekan vb. şeylere atfedilen kutsallık da sadece Allah'ın takdiri iledir. Katâde'nin ifadesiyle Fâil-i Muhtâr olan Hz. Allah, bazı şeylerin ta'zîmini irade buyurmuş, yaratıklarından bazılarını seçerek diğerlerine üstün kılmış bu cümleden olarak meleklerden ve insanlardan elçiler seçmiş, kelimadan bazılarını zikir olarak seçmiş, yeryüzünde bazı mescidleri diğerlerine üstün kılmış, aylardan Ramazan'ı ve haram ayları, günlerden Cuma'yı, gecelerden de Kadir gecesini diğerlerine üstün kılmıştır. Dolayısıyla bize düşen Allah'ın ta'zîm ettiği gibi

²⁰⁹ Tevbe (9), 36.

²¹⁰ Bk. Yusuf (12), 40; Rûm (30), 30, 43; Beyyine (98), 5.

bizim de bu zaman, mekan, kelâm ve insanları yüceltmemiz ve onlara gereken hürmeti göstermemizdir²¹¹.

Haram aylar İslâm'da kutsal kabul edilen zaman dilimleridir. Hac ve kurban günleri yanında bazı mübarek gün ve geceler de bu aylar içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla bu aylarla ilgili birçok fikhî ahkâm bulunmaktadır. Bu ayların hürmetine istinaden öngörülen ibadet ve bu ibadetler karşılığı verilecek kat kat mükâfat yanında bazı fikhî mezhep hukukçuları bu aylarda işlenen suçlar karşılığında cezaların; adam öldürme fiillerinde de diyetlerin artırılacağına hükmetmişlerdir. Bu aylarla ilgili en yoğun tartışma bahse konu aylardaki savaş yasağının devam edip etmediği etrafında cereyan etmiştir. Bu aylarda savaş yasağının neshedilmiş olduğu görüşleri yanında tarihselci akımı benimseyen kimi müslüman müellifler bu aylardaki savaş yasağı hükmünün tarihsel olduğunu iddia etmiştir.

Önceki ümmetlerde var olan *haram aylar* olgusunun Muhammed ümmetinde de aynen korunmuş olduğunu tekrar belirtmeliyiz. Bu itibarla bu aylarla ilgili özellikle savaş yasağı hükmünün tarihselliği iddiası şu bakımlardan isabetli değildir: Bu konuda sorulan soruya Kur'ân'da verilen cevapta bu ayların ahkâmının devam ettiği teyid edilmiştir. İslâm öncesi başvuru nesî uygulamaları şiddetle red ve tenkit edilmiş, böyle bir uygulama inkarda aşırılık olarak nitelenmiştir. Haram aylar, altı ayette konu edilmiş, bu ayların hürmetinin ihlal edilmemesi vurgulanmıştır. Haram aylar Hz. Peygamber'in bir çok hadisine konu olmuş ayrıca Hz. Peygamber, bu ayların haramlığına Veda Hacc'ında özel vurgu yapmış, bahse konu aylardaki savaş yasağının kaldırıldığına dair her hangi bir işarete bulunmamıştır. Bu özel vurgular ve ayrıca haram ayların, "dosdoğru dinin" hükümleri arasında sayılması bu aylardaki savaş yasağı hükmünün tarihsel olmadığı ve bu hükmün neshedilmediğinin somut kanıtları arasında olduğu kanaatindeyiz.

İslâm öncesinde haram aylara yönelik ihlaller en fazla bu aylardaki savaş yasağı konusunda görülmektedir. Bu ihlal çerçevesinde İslâm öncesi Araplar nesî uygulamasına başvurmuşlar, haram aylarda savaş yasağını kaldırmışlar, savaş yasağı kalkınca diğer ibadetlerin de tabii olarak yerleri değişmiştir. Savaş yasağı olmasaydı, bu diğer ibadetlerle de oynanmış olmayacaktı. Çünkü savaş dışındaki ahkâma yönelik bir itiraz ve değiştirme hareketi yoktu. İşte Kur'ân, bu yanlış hareketi düzeltmek ve savaş yasağının devam ettiğini çeşitli ayetlerde tekrar teyid ederek bu davranışın yanlışlığına vurgu yapmıştır.

Klasik dönem hukukçularının cumhurunun haram aylarda savaş yasağı hükmünün neshedildiği görüşünde olmalarına rağmen karşı görüşte olan

²¹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vil'l-Kur'ân*, VI/10, s. 127.

قال قتادة: إن الظلم في الأشهر الحرم أعظم خطيئة ووزرًا من الظلم فيما سواها وإن كان الظلم على كل حال عظيمًا، ولكن الله يعظم من أمره ما يشاء. وقال: "إن الله اصطفى صفايا من خلقه، اصطفى من الملائكة رسلاً ومن الناس رُسلًا، واصطفى من الكلام ذكره، واصطفى من الأرض المساجد، واصطفى من الشهور رمضان والأشهر الحرم، واصطفى من الأيام يوم الجمعة، واصطفى من الليالي ليلة القدر فتظنوا ما عظم الله

hukukçu ve bilginlerin delil ve görüşlerinin daha kuvvetli ve isabetli olduğunu düşünüyoruz. Yukarıda arz edilen diğer deliller yanında İslâm'da barışın esas olması, hac ve diğer ibadetlerin barış ve güven içerisinde ifa edilebilmesi daha sonra da barışın kalıcı hale getirilmesine zemin oluşturması gibi nedenlerle haram aylarda savaş yaşağının devam ettiği kanaatini taşıyoruz.

Bu ayların kötü alışkanlıklardan vazgeçme, ibadet alışkanlığı kazanma, güzel hasletler elde etme ve bunları devam ettirme gibi hususlar için önemli bir fırsat olduğu açıktır. Bu aylarda Allah'ın af ve rahmeti adeta çağlamaktadır. O açıdan bu ayları her türlü ibadet, taat ve salih amellerle ihya etmenin yolları aranmalıdır. Bunun önünde herhangi bir fikhî engel yoktur. Bütün türleriyle nafîle ibadetler her zaman teşvik edilmiştir. Ama özel isimler altında bu aylara özgü ibadetlerden bahsederken son derece dikkatli olmak gerekir. Çünkü özel isimler verilen ibadet ve taatlerin mutlaka sahih nasslarla belirlenmiş olması gerekir. Oysaki bu aylarda yapılması gerektiği ifade edilen bazı ibadet ve taatlerle ilgili rivayetlerin çoğu asılsız veya son derece zayıftır. Bazı kişi veya kişilerin adet haline getirmiş oldukları bazı ibadetleri sanki dini bir vecibe imiş gibi sunmaya çalışmak ise son derece tehlikelidir. Çünkü İslâm'da hüküm koyma yetkisi sadece Allah'a aittir. Derecesi ne olursa olsun bir kimsenin dinî bir hüküm vaz' etmesi mümkün değildir.